

EL

D'OCTUBRE

tal com jo l'he vist

L. AYMAMÍ I BAUDINA

EDITORIAL ATENA · BARCELONA ·

O b r e s d e l ' a u t o r

«AMB ELS BRAÇOS OBERTS...» (*Reportatge de l'Estatut*). Editorial Poliglota.

«MACIA» (*Apunts per a una biografia*).
Llibreria Catalonia.

L. Aymami i Baudina

EL 6 D'OCTUBRE
TAL COM JO L'HE VIST

1935

EDITORIAL ATENA. - BARCELONA

Comtal, 32, 3r 3a A

Primera edició; març de 1935

Segona edició; març de 1935

ÉS PROPIETAT

Impremta Clarasó; Villarroel, 17 - Barcelona

UNES QUANTES PARAULES...

Era mitjanit. Feia un vent terrible. El jutge ens comunicà que quedàvem en llibertat provisional, i, junt amb una colla de companys, abandonàrem el vaixell-presó. Després de passar llista dues o tres vegades, ens deixaren anar. Travessàrem els molls, deserts i tristos. Arribàrem al Portal de la Pau. Els tramvies circulaven normalment. Els rètols lluminosos dels cabarets ens ferien la vista. Els cafès eren plens de gent que fumava, que bevia, que reia i parlava. "El món marxava."

Haviem passat dues nits al ras, al Pati dels Tarongers, sota la vigilància severa del Tercio Extranjero. Ens havíem habituat a dormir a terra i a menjar malament. Una nit ens havien traslladat al vaixell. En sortíem una altra nit. Alguns dels companys que havíem co-

negut a bord són a presidi. D'altres compleixen penes menys severes. Els uns han deixat la mare; els altres, l'esposa i els fills. Uns i altres, segurament, en la misèria. Ens havien acomiadat amb un deix de tristesa als ulls que endebades volien dissimular. I en arribar a la Rambla pensàrem en ells. "El món marxava." Hauríeu dit que no havia passat res. Que no hi havia obrers que es podrien a l'ergàstula per un ideal. Que no passava res...

Aquella entrada a la Rambla barcelonina ens causà una impressió que mai més no oblidarem.

*

L'endemà el primer amic amb el qual toparèm ens atabalà a preguntes. El segon féu el mateix. Els altres els imitaren. Els uns havien sortit amb l'arma al coll i havien hagut d'abandonar-la sense lluitar. Els altres ens

deien que havien passat "una nit terrible" escoltant la ràdio. Això darrer ens ho digueren alguns homes amb càrrec representatiu que devien a aquells companys anònims que havíem deixat al vaixell o que anaven cap a presidi.

De totes les converses en traguérem la impressió que era completament necessari que s'expliqués al poble què havia passat aquella nit. Per a la majoria dels ciutadans els fets ocorreguts restaven inexplicables. Calia fer una mica de llum. Calia informar la gent. Damunt la nit del 6 d'octubre s'havia estès un vel de misteri. I ens creguérem en el deure de dir tot el que sabéssim i que algun dia servís per a jutjar fets i actituds. No pas amb la pretensió de saber-ho tot i explicar-ho tot, sinó simplement amb el desig de colaborar, amb la nostra aportació, a l'obra de conjunt que un dia o altre caldrà realitzar.

Aquest és l'origen de EL 6 D'OCTUBRE, TAL COM JO L'HE VIST. El títol ens salva de tota recriminació si alguna vegada, en el curs d'aquestes pàgines, ens apartem una mica de l'objectivitat proposada. Parlem dels fets tal com els hem vistos i els hem sentits nosaltres. És a dir, en parlem amb la nostra i exclusiva responsabilitat.

Que ningú no es consideri enganyat si no hi troba allò que esperava. Oferim el que honestament podem oferir. Alguna vegada la discreció més elemental — i més encara en els moments en què aquest llibre surt al carrer — ens aconsella d'ésser poc explícits i de reservar-nos algunes coses. No hem volgut fer un pamflet ni hem volgut prescindir dels imperatius de la consciència. Hem escrit aquest llibre amb la màxima objectivitat — ja sabem que l'objectivitat sempre és relativa, — i en les seves pàgines hem posat tota la nostra emoció de

periodistes, de catalans i, forçosament, d'hommes al servei d'un ideal que està per damunt dels personalismes i dels interessos de partit.

Ara, lector, llegeix. Nosaltres no ens hem inventat res. Són els fets i les actituds dels homes els qui parlen.

PRIMERA PART

I

COM VA INICIAR-SE EL CATALANISME POLÍTIC

Finals de segle XIX.

El 6 d'octubre del 1934 ha vingut a afegir una data més a les moltes que formen la història de Catalunya en el període que va des de finals del segle XIX fins els nostres dies. Catalunya ha estat, en el que va de segle XX, la preocupació constant dels governs espanyols, i entorn d'ella ha girat gairebé sempre la política espanyola.

És interessant, per tant, no solament als catalans, sinó a tots els espanyols, conèixer — ni que sigui d'una manera brevíssima a través d'aquest llibre modestíssim — el curs seguit pel catalanisme, iniciat romànticament, des dels temps de la seva aparició — renaixement de les lletres catalanes — fins els nostres dies, en què el catalanisme ha deixat d'ésser una cosa romàntica per a esdevenir un comú deno-

minador de gairebé totes les idees i tendències polítiques i socials.

Un dels precursors del catalanisme — un catalanisme sense personalitat, un catalanisme que podríem qualificar de provincià — fou Manyer i Flaquer, defensor del “provincialisme” de Balmes, profundament conservador.

En un estudi de la personalitat de Manyer i Flaquer són comentades les cartes que l'illustre escriptor adreçà al sacerdot publicista mossèn Collell. En aquelles cartes Manyer estableix les bases del regionalisme tradicionalista. En unes altres que adreçà a Núñez de Arce, Manyer presenta el seu regionalisme com una cosa profundament catalana. Afirmar, després, que és el millor programa nacional d'Espanya, i acaba presentant-lo com el fet característic de l'evolució europea. Les seves cartes adreçades a mossèn Collell, reunides sota el títol general de *El Catalanismo*, són defensades pel capellà escriptor en el seu setmanari *La Veu de Montserrat* sense arribar mai, però, a l'estridència, i sempre amb permís de l'autoritat eclesiàstica.

Manyer, esclau de l'ambient de l'època, diu en les seves cartes a Núñez de Arce: *“Para el catalán, el hablar es, en general, la satisfacción de una necesidad más o menos molesta, y por este motivo son muchas las personas del Principado que pasan días enteros sin pronunciar más que media docena de palabras y no pocas las que, cuando se ven precisadas a hablar, lo hacen de la manera más lacónica posible y se incomodan cuando se les obliga a decir más de lo estrictamente necesario.”* I diu al prevere Collell: *“El catalán podría llegar a ser un Demóstenes, pero no será nunca un Cicerón y mucho menos un Castelar.”*

Les afirmacions epistolars de Manyer i Flaquer sobre la llengua catalana no eren altra cosa que el reflex de l'opinió, generalitzada en aquells temps, que la llengua catalana — el renaixement de la qual no podia sospitar-se — no servia per a pronunciar un gran discurs. No obstant, Manyer i Flaquer realitzà una intensa campanya des de les pàgines del vell *Brusi*. Tot i la seva concepció limitada sobre

les possibilitats de la llengua catalana, el seu conservadorisme i el seu afecte a la dinastia, deia en un dels seus articles: *“Queremos — perquè Manyer escrivia en castellà — para el individuo y para las entidades políticas que ha creado espontáneamente el curso de la historia, toda la libertad y toda la independencia compatibles con la ley moral, es decir, con la ley divina. Queremos la unión entre estas entidades que las evoluciones históricas han convertido en una misma familia, mas no la uniformidad del regimiento, ni mucho menos la del hospicio, que es a la que aspiran los centralizadores. Éstos quieren reducirnos a esta unidad típica del hospiciano que condena a los pueblos al raquitismo, al escrofulismo físico e intelectual y los hace incapaces de oponer resistencia alguna a las arbitrariedades de los que disponen del poder central y de sus agentes en todas las esferas administrativas.”*

Les teories exposades per Manyer en les seves cartes que el vigatà mossèn Collell analitza des de les pàgines del seu setmanari, consti-

tueixen, de fet, l'inici d'un afany de reivindicació dels catalans. En aquella època fa la seva aparició un nou personatge que ha de jugar un paper important dintre del catalanisme: Narcís Verdaguer i Callís. Seminarista — el catalanisme, com pot veure's, fou iniciat per elements conservadors, tradicionalistes — i col·laborador de *La Veu de Montserrat*. El bisbe Morgades li oferí de pagar-li els estudis eclesiàstics a Roma, però ell refusà l'ofertament i es traslladà a Barcelona, on, després d'intervenir en una assemblea convocada per Valentí Almirall — de la qual assemblea parlarem després — ingressà al Centre Escolar Catalanista que havia d'influir considerablement en el moviment polític futur.

En aquella època no existia en els catalans el sentiment nacional que tanta força havia d'adquirir amb el temps. Existia, però, un esperit de reivindicació, un afany de llibertat, que, controlat per elements reaccionaris, no passà mai d'ésser un moviment provincianista "ben entès", com ha estat qualificada la lluita pel

reconeixement d'uns drets limitats i d'una personalitat més limitada, encara, a Catalunya.

La Llibreria Verdaguer

A la Rambla del Mig de Barcelona, davant el Gran Teatre del Liceu i prop de les penyes de còmics i toreros sense contracte, hi ha la Llibreria Verdaguer, de vella història, on es reunien, durant la segona meitat del segle passat, un grup d'amics, molts dels quals passaren més tard a ocupar càrrecs de responsabilitat en el catalanisme.

Josep Pla, en la seva obra *Cambó*, retreu les interioritats d'aquella tertúlia a la qual acudien diàriament, entre altres, Manuel Milà i Fontanals — mestre que fou de Menéndez Pelayo, — Aulèstia i Pijoan, historiador; Balari, matemàtic, i Valentí Almirall, publicista. Era una tertúlia molt heterogènia. Hi anaven habitualment poetes, professors, polítics, filòsofs i simples rendistes, i allí es parlava de

tot, fins de toros, perquè entre els tertulians hi havia també els corresponents aficionats.

Valentí Almirall, que havia estat un entusiasta de *El Estado Catalán*, que els federals de la primera República defensaren inútilment fins al darrer instant, sentia, a causa d'aquell fracàs, una certa prevenció envers Pi i Margall, Figuerola i els homes que havien tingut a llurs mans el timó del règim efímer. L'any 1886 — després d'una intensa actuació política — Almirall publicà la seva famosa obra *Lo Catalanisme*, que havia de cooperar notablement a la formació del catalanisme polític, obrint nous horitzons al catalanisme romàntic del començament. En *Lo Catalanisme* Almirall definia la seva concepció del regionalisme — mot que aleshores començava d'usar-se — i deia que la “unitat sistemàtica no pot concebre's sense imposició”. Almirall parlava en la seva obra del caràcter i de la llengua dels catalans, de llurs reivindicacions i de la política desastrosa dels governs espanyols.

Abans, però, de llançar la seva obra, Va-

lentí Almirall havia realitzat, com hem dit, una intensa campanya política, especialment des de les pàgines del *Diari Català* — primer diari escrit en llengua catalana (1879-1881) — i després de reunir, com a corollari a la seva campanya, el Primer Congrés Catalanista que tingué lloc al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona que portà com a conseqüència la creació del Centre Català, primera entitat constituïda amb l'únic objecte de fer catalanisme polític.

Amb Almirall formaren el Centre Català els integrants del grup *La Renaixença*, que sostenia uns punts de vista tàctics totalment oposats als de l'Almirall, però coincidents en allò que feia referència essencial a la ideologia catalanista. *La Renaixença*, publicació mensual, havia nascut a mitjan segle, fundada per Iu Bosc, Tomàs Raventós, Pere Aldavert i Angel Guimerà, i la seva història — primer com a publicació mensual, després com a setmanari, i més tard com a diari — constitueix un dels capítols més romàntics i més gloriosos

del catalanisme. Els homes de *La Renaixença*, tot i llur disconformitat amb Almirall, convivien amb ell dins del Centre Català durant alguns anys i junts dugueren a terme una tasca positiva.

El catalanisme, doncs, iniciat d'una manera tímida i sense definir uns quants anys abans, prenia forma de força política a iniciativa de Valentí Almirall.

El "Memorial de greuges"

L'any 1885, en ocasió d'haver anunciat l'aleshores President del Consell de ministres senyor Cánovas del Castillo la presentació a les Corts d'un projecte de *modus vivendi* amb Anglaterra i aprofitant també el mal efecte que havia causat a Catalunya el nou codi civil d'Alonso Martínez, Almirall — partidari concret del proteccionisme — convocà una important assemblea de la qual sorgí l'anomenat *Memorial de Agravios*, que amb el títol menys estrident de *Memoria en defensa de los*

intereses morales y materiales de Cataluña, fou presentat a Alfons XII per una comissió que es traslladà a Madrid integrada per dotze persones, entre les quals figuraven Jacint Verdager, Angel Guimerà, el canonge Collell i Frederic Soler, *Pitarra*.

Aquell *Memorial* no va donar cap resultat pràctic. Però Almirall continuà la campanya iniciada, que — l'any següent — rematà amb la publicació de la seva obra *Lo Catalanisme* a què hem fet referència abans. El trencament dels homes de *La Reinaxença* amb Almirall tingué lloc durant la celebració de la primera Exposició Universal de Barcelona. Primer, per divergències sobre la conveniència del certamen; després, sobre la data en què havien de tenir lloc els Jocs Florals ¹.

1 Els Jocs Florals d'aquell any (1888) tingueren lloc, en definitiva, en la data que patrocinava Almirall. Guanyà la Flor Natural el canonge Collell amb el seu *Sagramental*, on hi ha uns versos que s'han fet famosos:

“Poble que mereix ser lliure,
si no li ho donen, s'ho pren.”

Poc després, Almirall frenà les seves activitats. Amargat, descoratjat, s'apagà lentament, i els darrers anys de la seva vida evolucionà cap el republicanisme de Lerroux, que s'iniciava a Catalunya com una força aplanadora. Morí l'any 1904, completament oblidat dels qui havien sentit per ell, més que admiració i afecte, una veritable idolatria.

Almirall morí després d'haver interromput la seva obra. Sense que el seu famós *Memorial* de l'any 1885, ni els posteriors documents adreçats l'any 1888 a la Reina regent i l'any 1898, redactat per les entitats econòmiques, aconseguissin cap avantatge per a Catalunya en el terreny de les realitats. Però Almirall morí després d'haver aconseguit un fet importantíssim en el terreny ideològic. El catalanisme de mitjan segle, nascut a l'escalf d'un romanticisme patriòtic, havia esdevingut un sentiment vigorós com a força política.

La Renaixença

La Renaixença, la publicació de Guimerà i Aldavert, constitueix una època important de la història de Catalunya i mereix una certa atenció.

Escrita en un llenguatge senzill i entenedor, però estrident, *La Renaixença* fou durant molt de temps una veritable institució.

En fer-se l'escissió del Centre Català que havia fundat Valentí Almirall, va ésser constituïda la Lliga de Catalunya, *La Renaixença* esdevingué el seu òrgan oficiós. Pot dir-se que l'escrivien, l'administraven... i la pagaven dues úniques persones: Pere Aldavert i Angel Guimerà, perquè els altres fundadors havien abandonat el periodisme i la política. Fou aleshores que el setmanari — que tirava normalment vuit-cents exemplars — esdevingué diari. La impremta i la redacció estaven instal·lades al carrer d'en Xuclà, i Guimerà i Aldavert vivien en un pis de la mateixa casa. Al-

davert dedicava les hores que li deixaven lliures les tasques de redactor a administrar el diari... que costà moltes pessetes a l'un i a l'altre. *La Renaixença* diari arribà a tirar tres mil exemplars — un veritable rècord en aquella època, — però els ingressos no bastaven a cobrir les despeses. Publicava diàriament la “Carta de Madrid” que trametia Güell i Mercader, i el seu nombre de col·laboradors era molt reduït: Cassimir Brugués, Ferran Alsina i pocs més. Més tard hi col·laborà, amb pseudònim, Lluís Duran i Ventosa.

La Renaixença fou durant molt de temps una gran bandera de combat, i el públic — el seu públic — devorava més que no llegia els seus abrandats editorials, generalment redactats per Pere Aldavert.

Després dels desastres colonials *La Renaixença* — reforçada amb nous elements, entre ells Prat de la Riba i Domènech i Montaner, que no compartien totalment el criteri de llurs companys, els vells del diari — passà moments difícils a causa de la separació d'aquells

elements nou vinguts que fundaren el Centre Nacional. *La Renaixença* fou posada en venda. Guimerà i Aldavert hi havien deixat una petita fortuna. Adquirint el diari per una nova empresa — addicta als mateixos ideals, — va renovar-se totalment. Passà a la direcció el doctor Martí i Julià. Botet i Sisó el substituï poc després, però *La Renaixença*, que havia viscut gloriosament en la seva modèstia, no pogué resistir més de tres anys la nova vida.

Les Bases de Manresa

En publicar-se l'any 1889 el nou codi civil en l'article 15 del qual negava la nacionalitat civil dels catalans, s'inicià una forta agitació catalanista que donà per resultat una nova redacció de l'article esmentat. Després d'aquest èxit continuaren les assemblees, mítings, reunions i conferències, i naixé la Unió Catalanista (Federació d'entitats catalanistes) que, en una famosa assemblea reunida a Manresa, acordà les no menys famoses bases que des

d'aleshores són conegudes amb el nom de "Bases de Manresa". Assistiren a l'esmentada assemblea Narcís Verdaguer i Callís, Enric Prat de la Riba, Lluís Domènech i Montaner (que presidí) i altres elements joves que havien d'ocupar, anys a venir, importants llocs de responsabilitat en la política catalana. Aquelles bases foren durant molt de temps el programa mínim de les reivindicacions catalanes.

Aquell acte de Manresa no era polític. Tenia, simplement, un caràcter de reivindicació patriòtica. Tant fou així que, segons sembla, a les altes esferes de la política espanyola més aviat inspirà simpatia que altra cosa. Aquelles Bases tingueren molt poca eficàcia. *La Renaixença* en va fer la seva bandera de combat, però no passaren d'quí, i restaren ben aviat arxivades entre els records.

En un interview que un periodista barceloní celebrà amb Pere Aldabert poc temps abans de morir, el company de Guimerà digué: Per demostrar-vos la transcendència política que

tingueren aquelles Bases us explicaré el següent fet: Aquells dies va proclamar-se l'estat de guerra a Barcelona, i els periodistes fórem cridats a Capitania per dir-nos les matèries sobre les quals no podia opinar-se. El capità general Eulogi Despujol va informar-nos detalladament, i després, dirigint-se a mi particularment, em digué: "De les Bases de Manresa, podeu parlar-ne tant com vulgueu i com vulgueu."

Aquelles Bases no abordaren el tema del règim. Això — continua l'interviu amb Pere Aldavert — aleshores era una qüestió secundària. Es tractava simplement que les nostres reivindicacions fossin viables sota qualsevol forma de govern.

Amb tot, les Bases de Manresa constitueixen una fita en la història del catalanisme, i per això, després de proclamada la segona República i acordat el règim autònic per a Catalunya, les autoritats catalanes acudiren a retre homenatge a aquells patriotes del vuit-cents.

Les guerres colonials

Al Centre Català de Valentí Almirall, a l'època en què aquest convivia amb els homes de *La renaixença*, hi havia una organització autònoma integrada per estudiants que duia el nom de "Centre Escolar Catalanista". En produir-se l'escissió de *La Renaixença* l'any 1888, els estudiants seguiren aquest darrer grup, i a la Lliga de Catalunya continuaren la tasca iniciada al Centre Català.

Les principals figures del catalanisme polític del començament de segle passaren pel Centre Escolar. Prat de la Riba, Verdaguer i Callís, Torres Sampol, Folguera i Duran. Més tard, Cambó i Puig i Cadafalch. Aviat toparen dues tendències entre els estudiants. La dels partidaris de l'escola històrica i la dels racionalistes. Aleshores sorgí la divisió entre els homes de dreta i els d'esquerra. Brossa, Gabriel Alomar, Portet figuraven entre els segons. El catalanisme, que no havia arribat

encara al poble, que era un ideal de *luxe*, conservador, ja es destriava en aquells moments en les dues tendències lògiques en el joc polític. Però triomfaren, de moment, els conservadors. De moment i per molt de temps.

Aleshores aparegué *L'Avenç*, publicació selecta que tenia com a elements visibles Cases-Carbó, Pompeu Fabra, Cortada i Massó i Torrens. Inicià la gran batalla gramatical i publicava extensos comentaris sobre literatura, música — sobre tot la de Wagner, — pintura, etc. Era tribuna oberta a totes les idees, i hi col·laboraren la majoria dels escriptors i artistes de l'època. *L'Avenç* adquirí una gran autoritat i establí com a sinònim del catalanisme ésser artista o almenys estimar l'art en les seves diverses manifestacions. Allò donà origen al catalanisme de xamberg, xalina i cabell llarg. El catalanisme, que s'havia iniciat en ple romanticisme, esdevenia somniador. Ésser catalanista en aquella època no estava — per dir-ho així — a l'abast de totes les intelligències. Suspesa l'any 1892 la publicació de *La Veu*

de Montserrat per discrepàncies entre el prevere Collell i l'editor del periòdic, va iniciar-se a Barcelona la publicació de *La Veu de Catalunya*, setmanari que dirigí Verdaguer i Callís. Després, en els darrers anys del segle XIX els esdeveniments es precipitaren. El catalanisme travessà un mal moment. Els homes, de diverses tendències, que l'havien dirigit s'havien retret totalment. Les guerres colonials coincidiren amb aquest estat de coses. Una ventada de patriotisme — de patriotisme de *Marcha de Cádiz* — s'ho endugué tot. L'oncle Sam va fer oblidar moltes coses. Una sola veu — la de Pi i Margall — va fer-se sentir en aquells moments contra l'aventura. Pi i Margall demanà que fos concedida l'autonomia a Cuba i a Filipines. Un nucli selecte i reduït va seguir-lo, però els seus bons propòsits fracassaren totalment i calgué que la guerra acabés com va acabar perquè la dolorosa experiència vingués a donar la raó a l'insigne republicà.

Fou arran dels desastres colonials que el

Centre Escolar Catalanista actuà amb més intensitat. Començaren a constituir-se centres addictes a les barriades de Barcelona i es prodigaren els actes públics de propaganda. Les relacions amb l'oligarquia estatal eren cada dia més tívants. Algú va creure que el general Polavieja — el *general cristiano* — era l'home que podia acabar amb aquella descomposició política, però tot plegat no passà d'una il·lusió. I els qui hi havien cregut fundaren, davant el desengany, la Unió Regionalista, que el 1901 es fusionava amb el Centre Nacional Català de Prat de la Riba i Verdaguer i Callís, i d'aquella fusió naixé la Lliga Regionalista en la primera directiva de la qual figuraren amb aquells dos polítics i altres personalitats, els doctors Fargues i Robert.

Poc temps després, Silvela ofería l'alcaldia de Barcelona al doctor Robert, i aquest acceptà, disposat a acabar amb els caciquismes tradicionals dels Planes i Casals i Comas i Masferrer. El doctor Robert fou un home honest i intelligent i un gran cor. Elegit diputat a

Corts poc després, morí sobtadament el dia 11 d'abril del 1902.

La seva desaparició deixà un buit i causà gran consternació en els rengles del catalanisme.

De Valentí Almirall a Prat de la Ribà

Els anys 1899 i 1900 transcorregueren enmig d'una gran agitació. La Reina encarregà la formació de govern a Sagasta, i aquest convocà eleccions generals el mes de maig del 1901. A Barcelona, com a tota la Península, el caciquisme era una força evident. Els catalanistes de Barcelona — la Lliga Regionalista — presentaren quatre candidats: el doctor Robert, President de la Societat d'Amics del País, Albert Rossinyol, President del Treball Nacional, Torres, President de la Lliga de Defensa Industrial i Mercantil, i Domènech i Montaner, President de l'Ateneu Barcelonès.

Els quatre presidents — aquelles eleccions són conegudes amb la denominació de les “dels quatre presidents” — resultaren elegits per majories. Per minories foren elegits Pi i Margall i Lerrooux, aquest darrer per primera vegada. Allò era el primer gran triomf del catalanisme. Val a dir, però, que dels quatre candidats només un era reconegut com a catalanista sincer i íntegre: Domènech i Montaner, i això donà lloc a una campanya de *La Renaixença*, que estimava que la Lliga havia triomfat amb la bandera del catalanisme, però que havia pensat més, a l'hora de fer la candidatura, en els interessos d'una classe determinada que en l'ideal que volien defensar. De fet, el catalanisme polític — que havia iniciat Almirall — havia triomfat plenament. Però havia estat desvirtuada la iniciativa: Era un catalanisme burgès, conservador, que forçosament havia d'allunyar els obrers, i això fou una de les principals causes que motivaren l'arrelament i la preponderància que poc temps després havia d'adquirir el lerroouxis-

me, partit essencialment esquerrista que féu una política demagògica sense aturador.

Prat de la Riba passà a ésser el cervell, l'inspirador, el dirigent d'aquella força. Cambó era el seu home d'acció. Prat de la Riba, que fou un excellent home de govern, un home d'una capacitat de treball extraordinària, un gran català, fou, com a polític, com a home de partit, un perfecte reaccionari, un gran conservador, i a ell es deu, en bona part, la trajectòria seguida per la Lliga Regionalista, en particular, i pel catalanisme, en general, durant uns quants anys.

Rovira i Virgili, en la seva obra *Els polítics catalans*, ha escrit: "La tasca de Prat de la Riba com a home de govern a la Diputació de Barcelona i a la Mancomunitat de Catalunya ha estat la causa que molta gent hagi oblidat o hagi deixat en segon terme la seva actuació com a home de partit. I aquest aspecte també és molt important.

La figura de Prat de la Riba com a home de partit s'empetiteix, Prat, en aquest aspecte,

no té l'altura intel·lectual i moral de Prat, home de govern. Moltes de les coses que en el primer decenni del segle present la Lliga Regionalista féu sota la direcció de Prat de la Riba són discutibles i censurables; n'hi ha alguna que fins em sembla vituperable. Abusà de les aliances amb determinats elements d'extrema dreta, poc o no gens catalanistes. Creiem que en aquest punt s'equivocà, a més, en el càlcul de l'aportació útil que podien fer els esmentats elements al triomf de la Lliga i de la política regionalista. És, evidentment, insincera la tesi de Prat de la Riba segons la qual la Lliga no havia de fer política de dreta ni d'esquerra, que no havia d'ésser burgesa ni obrerista, que no s'havia de declarar monàrquica ni republicana. En veritat, la Lliga Regionalista, amb l'orientació i l'actuació que li donà Prat de la Riba era dretista, burgesa i monàrquica. Després de la mort del doctor Robert, Prat de la Riba emmotllà aquella força a les seves pròpies idees conservadores.

Davant el problema religiós Prat era, ínti-

mament, no ja conservador, sinó reaccionari. Els seus horitzons eren, en aquest aspecte, limitadíssims. Mirava els no creients amb certa repulsió. En ocasió dels Jocs Florals del 1901 no volia publicar a *La Veu de Catalunya* el retrat de Pi i Margall, com era costum de fer amb els mantenidors. Calgué la intervenció enèrgica de Jaume Carner perquè el retrat fos publicat. Prat confessà aleshores que la seva actitud era deguda a les idees heterodoxes de Pi i Margall. El retrat fou publicat, però en format petit.

En una altra obra de Rovira i Virgili, *El nacionalismo catalán*, diu l'illustre escriptor, referint-se a Cambó i a Prat de la Riba: "És un polític d'idees, però no deixa d'ésser un polític d'acció. Cambó, essent un polític d'acció, no deixa d'ésser un polític d'idees, de pensament propi. Prat de la Riba és cervell i braç; dirigeix i executa. I el mateix, Cambó. Ni Prat és solament un ideòleg, ni Cambó es limita, com a líder, a portar a la pràctica el pla que altres han concebut. En

l'orientació i en l'obra de la Lliga, Cambó té, com Prat, una part principal.”

El segle xx començà, doncs, amb un catalanisme polític — apuntat, iniciat, forjat per Valentí Almirall, home d'esquerra — organitzat i dirigit per Prat de la Riba, home de dreta.

II

TRENTA ANYS DE CATALANISME POLÍTIC

Dretes i esquerres

Aquest període interessantíssim de la història política de Catalunya ja ha estat reportat per altres autors i per nosaltres mateixos en obres diverses. No interessa, doncs, en aquesta ocasió repetir allò que ja han dit d'altres i que, en definitiva, no constitueix la base i el motiu d'aquest llibre.

Cal, però, ni que sigui de passada, recordar aquells trenta anys de catalanisme polític que acabaren amb el triomf de Francesc Macià. Sempre és interessant, si més no, a títol d'introducció als capítols que vénen després.

Iniciat el catalanisme polític, va destriar-se aviat en dretes i esquerres. El motiu que donà lloc a aquest destriament fou el viatge que efectuà a Barcelona Alfons XIII, acabada de complir la seva majoria d'edat.

Entre els homes de la Lliga hi hagué, en principi, acord. Abstenir-se semblava la tàctica més indicada. A darrera hora, però, Cambó, acompanyat d'un grup de companys de la minoria consistorial, assistí a la recepció de l'Ajuntament i pronuncià un discurs davant el monarca. Vingué la ruptura amb els elements disconformes amb aquella actitud. Jaume Carner, Lluhí i Rissec, Domènech i Montaner, Ildefons Sunyol i Ventosa i Calvell foren els caps visibles de la dissidència. Es formà l'Esquerra Catalana, que presidí de primer antuvi Jaume Carner. Es fundà *El Poble Català*, que dirigí els primers temps — abans de penedir-se de l'escissió i tornar a la Lliga Ventosa i Calvell. Allò fou un gran cop contra la Lliga. Els homes de l'Esquerra Catalana s'endugueren darrera d'ells la petita burgesia catalana, i el nou partit adquirí ben aviat una preponderància evident que es traduí en algun triomf electoral i tot.

El lerrouxisme.

El lerrouxisme representava contra la Lliga i contra l'Esquerra l'anticatalanisme o, més exactament, l'espanyolisme. Comptava, però, gràcies a la seva demagògia, i gràcies també al caràcter aburgestat dels partits catalanistes, amb la gran massa obrera de Catalunya, que veia en la persona d'Alexandre Lerroux el redemptor de l'obrer. La demagògia del cap radical no ha tingut parió fins ara. Són famoses les seves frases clàssiques: *la propiedad es un robo, tea incendiaria*, etc., etc., com són veritables peces per a una antologia els seus articles a *La Publicidad* primer, i al *Progreso* després, que duïen títols que s'han fet famosos: *El alma en los labios, Rebeldes, rebeldes, Lágrimas de cocodrilo*, etc.

De la "Solidaritat" a la Mancomunitat

En produir-se la Solidaritat Catalana, any 1906, a conseqüència de la promulgació de

la Llei de Jurisdiccions, Lerroux accentuà la seva campanya anticatalana. Presentà el catalanisme com una força de dreta, burgesa, i l'obrer el seguí enlluernat, fanatitzat, com si fos el veritable Messias. Amb tot, la Solidaritat Catalana triomfà, però, només momentàniament. La cohesió entre les diverses tendències que la formaven fou difícil de mantenir, i durant uns quants anys, el lerrouxisme fou l'amo i senyor de Barcelona.

L'Esquerra Catalana — en gran part per culpa dels seus dirigents, homes mancats de combativitat, poc actius — s'anà desinflant. La Lliga — gràcies a la seva bandera catalanista — arreplegà a l'hora de les eleccions, unes eleccions darrera les altres — molts vots de catalanistes posats en el dilema de votar la Lliga o els lerrouxistes. I després d'una sèrie d'equivocacions de les quals val més no parlar, ni interessa en aquest moment, la lluita política a Catalunya quedà reduïda als dos equips que havien de monopolitzar-la uns quants anys: la Lliga, partit catalanista i el

Partit Radical, partit espanyolista, però d'un esquerrisme accentuat que s'enduia les masses obreres, mentre que la Lliga, de tendències moderades en l'ordre social, comptava amb les seves forces habituals i una gran part de la petita burgesia i menestralia que haurien estat amb l'Esquerra si hagués existit.

L'any 1914 Dato concedí per decret la Mancomunitat, que Primo de Rivera l'any 23 havia de suprimir. Enric Prat de la Riba fou el seu primer President. Morí en el càrrec i el substituí Puig i Cadafalch. La Lliga era el partit preponderant a Catalunya. El Partit Radical, que havia iniciat la davallada després de l'any 1909 (setmana "tràgica"), s'aguantà, encara, gràcies a la seva demagògia i a la persistència de la política dretista o aburgesada dels partits catalanistes, uns quants anys. Amb tot, el catalanisme s'obrí pas i, malgrat els desenganys soferts per la massa entusiasta (Assemblea de Parlamentaris de l'any 1917 i cop d'Estat de Primo de Rivera), l'ideal cata-

lanista adquirí cada dia unes més grosses proporcions.

El catalanisme i la política social

No hem pas de fer història dels fets que se succeïren durant una sèrie d'anys. Han estat reportats degudament. Amb el temps, la Lliga esdevingué el partit de dreta de Catalunya. Uns dissidents aixecaren bandera i constituïren Acció Catalana, que s'endugué bona part de la joventut que seguia la Lliga i féu una política més liberal i més essencialment catalanista. Mentrestant, una altra força s'iniciava a Catalunya sota la direcció de Francesc Layret. Una força que, sense oblidar les reivindicacions de Catalunya, pensava en les reivindicacions de l'obrer. Una força que tendia a fer un esquerrisme catalanista que arranqués les masses proletàries del lerrouxisme i ajudés d'una manera decisiva el triomf de Catalunya.

De moment, aquesta força, no aconseguí

d'aglutinar grans multituds. Cal tenir en compte, però, que Layret — l'home que podia arribar a les grans realitzacions — caigué assassinat pels enemics de l'obrer que també eren els enemics de Catalunya.

El dia que algú escrigui la història del moviment social a Catalunya haurà de parlar forçosament — i amb molta extensió — de Francesc Layret i dels dos més destacats seguidors seus: Salvador Seguí i Lluís Companys. Cadascun d'aquests homes mereix un volum de grans dimensions. La supervivència de tots ells hauria fet donar un tomb formidable a la política de Catalunya en tots els seus aspectes.

Francesc Macià i Lluís Companys

El Partit Radical en decadència, hi havia a Catalunya dues forces polítiques evidents: la Lliga Regionalista i Acció Catalana. Hi havia també el grup republicà de Companys, que, sense fer una política nacionalista, ac-

ceptava en el seu programa, essencialment esquerrista i republicà, les reivindicacions de Catalunya. Hi havia també el grup de Macià — líder del catalanisme intransigent — que no comptava tampoc amb una gran massa. Així les coses, a la caiguda de la dictadura i portant a la pràctica converses iniciades durant el temps del règimen dictatorial, Macià, aixecant la bandera de les reivindicacions socials al costat de les reivindicacions nacionalistes, arribà a un acord amb Lluís Companys i es formà l'Esquerra Republicana de Catalunya, que d'una manera sorprenent, sense precedents, s'endugué el poble i portà el triomf magnífic del 12 d'abril del 1931 i el canvi de règim dos dies després.

No es ací el lloc indicat per a fer la biografia de Francesc Macià, que es guanyà el títol d'alliberador de Catalunya. Amb tota extensió i detall ja ho hem fet en un altre volum, a ell dedicat especialment. Volem, això sí, remarcar, com ja sota la presidència del patriota inoblidable, començà de covar-se la revolta que

havia de culminar la nit del sis d'octubre del 1934.

Les eleccions del 19 de novembre del 1933 i la mort de Macià.

El resultat de les eleccions generals del 19 de novembre significava per a Catalunya un perill evident. Malgrat que a Catalunya mateix hi hagués qui afirmava que Catalunya no havia de témer absolutament per aquell triomf de les dretes (recordem els discursos i les declaracions del homes de la Lliga que creien a ulls clucs en Gil Robles), l'amenaça a l'autonomia de Catalunya i a l'obra esquerrista realitzada pels seus governs era en la consciència de tots els homes, no direm esquerristes sinó simplement liberals, que estimaven en llur punt just els progressos que en matèria política i social s'havien iniciat.

El dia de Nadal — un mes després de les eleccions — deixava d'existir Francesc Macià. El restaurador de la Generalitat de Catalunya

morí conscient de les hores de perill que s'apropaven per a Catalunya i per a la República. No hem d'esmentar ací en tots els seus detalls — perquè no és el seu lloc — la dolorosíssima impressió que causà arreu de Catalunya la mort del patriota inoblidable. El seu enterrament constituí una manifestació de dol popular difícilment superada. Hi hagué qui comparà aquell sentiment de Catalunya amb el de la Rússia dels Soviets en ocasió de la mort de Lenin. La mort de Macià donà pas a un nou període interessantíssim de la política catalana. L'elecció del seu substitut — tenint en compte la grandesa de l'home que desapareixia — era difícil i compromesa. A l'últim, però, el designat per a ocupar la més alta magistratura de Catalunya fou Lluís Companys. Designació evidentment encertada, toç i les lluites internes que calgué lliurar en el si del partit governamental per a fer reeixir la seva candidatura.

El dia de Cap d'any Lluís Companys fou elegit President de la Generalitat pel Parla-

ment de Catalunya, 58 vots i 6 en blanc. La minoria de la Lliga s'abstingué. Aquells sis vots eren, encara, una reminiscència de la pugna lliurada en el si del partit. L'elecció de Lluís Companys fou, en general, ben rebuda a Catalunya i a la Península. El nou President, després de la seva elevació a la Presidència, pronuncià un brevíssim discurs del qual és interessant reproduir ací unes quantes paraules: *“Sigui el que sigui el que l'esdevenidor em reservi, estic disposat a sacrificar la meua vida per Catalunya, per la República i per la Llibertat.”*

Lluís Companys, Layret i Seguí

Qui és Lluís Companys? No anem a descobrir-lo. És interessant, però, de reportar ací, encara que breument, el seu historial polític.

Lluís Companys, nascut al poble de Terròs (Pla d'Urgell) fou enviat, infant encara, a Barcelona per tal d'estudiar el batxillerat. Ingressà al Liceu Poliglota, on conegué el qui

havia d'ésser el seu amic més estimat i veritable orientador de la seva actuació política futura, el malaguanyat Francesc Layret. Feren el batxillerat plegats, i plegats ingressaren a la Universitat per tal de cursar la carrera d'advocat.

Quan Companys tenia disset anys d'edat — aproximadament la mateixa de Layret — s'iniciaren les lluites estudiantils entre “liberals” i “catòlics”. Fou aleshores que naixé l'Associació Escolar Republicana de la qual foren fundadors, amb Layret i Companys, Humbert Torres, Pereña, Carretero, Berroya i altres. El primer acte públic que organitzaren els estudiants liberals tingué lloc a la plaça de braus. Fou un míting anticlerical. L'acte esmentat aconseguí un èxit formidable, i pot dir-se que a partir d'aquell moment aquells joves estudiants passaven a ésser un valor positiu dintre la política catalana. L'any 1909 Companys visità per primera vegada la presó. L'acompanyaren uns amics i correligionaris de Sabadell. Companys havia esdevingut el braç

dret de Layret — impossibilitat físicament de determinades activitats, — de tal manera, que pot assegurar-se que durant molts anys Layret fou el cervell i Companys l'home d'acció d'una política republicana, catalana, social avançada, que havia de captar un dia les grans masses obreres de Catalunya.

Lluís Companys ingressà com a redactor a *La Publicitat*. Fou encarregat de la informació municipal. L'any 1913 fou candidat a regidor, però no aconseguí d'ésser elegit. I en esclatar la Gran Guerra, l'any 1914, el canvi d'empresa de *La Publicitat*, que passava a ésser del navilier Tayà, originà la seva sortida del diari de la direcció política del qual s'encarregà Amadeu Hurtado, i de la tècnica, Romà Jori. Companys i altres redactors que hagueren d'abandonar el diari per disconformitat amb la nova política que seguia, no restaren inactius. Entre Layret, el germà de Companys, Josep, Antoni Marza i altres amics reuniren unes trenta mil pessetes i fundaren *La Lucha*, diari republicà que realitzà

una campanya revolucionària formidable, especialment a càrrec de Companys i Marcellí Domingo. El nou diari sofrí tota mena de persecucions. Durant l'Assemblea de Parlamentaris (any 1917) aconseguí una difusió enorme i, finalment, fou suspès.

El mateix any 1917 Lluís Companys fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Formà en el Consistori barceloní una minoria unipersonal republicana independent. Joan Mir i Miró era el cap de la minoria radical, i Duran i Ventosa, la regionalista. Allí va perfilar-se la seva personalitat política, i la seva austeritat li valgué sempre el respecte dels més adversaris. Durant el seu mandat de regidor, Companys fou altra vegada empresonat i portat més tard a bord de l'*Alvaro de Bazán* en qualitat de detingut. En aquella època foren també detinguts Guerra del Rio i Puig d'Asprer.

Una altra figura destacà en aquells moments d'agitació política i social al costat de Layret i Companys: Salvador Seguí, company

d'infantesa de Lluís Companys, nascut com ell al Pla d'Urgell. Els seus pares havien estat jornalers dels pares de Companys. Vingué de molt jove a Barcelona, havia après l'ofici de pintor. Més tard, al costat de Companys i Layret, es féu el veritable conductor de les masses obreres de Catalunya.

Durant molts anys Seguí i Layret foren visita diària de casa de Lluís Companys. Allí parlaven de tot i, especialment, com és de suposar, de política i qüestions socials. A l'època febrosa dels anys 1917 al 1919, quan les bandes de pistolers del baró de Koenig omplien de sang els carrers de Barcelona, aquelles reunions al domicili de Lluís Companys tenien una transcendència evident. Acudien també a les reunions Pestanya, Martí Barrera, Botella, Joan Casanoves. Aquells homes pugnaven per endegar el moviment obrerista cap a altres camins que els que seguia. Això els valgué, per part dels sindicalistes extremistes, el qualificatiu de "reformistes", i foren objecte continuat d'amenaçes i violències.

A la darrerria de l'any 1919 Lluís Companys — encara regidor — fou altra vegada empresonat. Amb ell, Seguí, Barrera, Botella, Amador i altres, en nombre de quaranta. Layret visitava cada dia Companys i Seguí, i a les celles de la presó continuaven les reunions del carrer de Sepúlveda. Layret havia posat tota la seva illusió a convèncer Salvador Seguí perquè es decidís a fer política. El líder obrerista, però, no arribà a fer-ho mai. La severa disciplina sindicalista pesava damunt d'ell com una llosa.

Un bon dia, sense previ avís i sense donar-los cap explicació, Companys, Seguí i llurs amics foren traslladats al vaixell *Giralda*. Aquest salpà i els dugué a la Mola (Maó), sense que cap d'ells sabés en absolut on els duïen. Tot just desembarcats, un oficial de Marina que coneixia Companys de quan havia estat reclòs a l'*Alvaro de Bazán*, li digué confidencialment la nova tràgica: Layret havia estat assassinat a Barcelona quan, acompanyat de la muller de Companys, que havia anat a

cercar-lo, anaven a interessar-se prop de l'alcalde pel seu marit.

L'assassinat de Layret fou el cop mortal contra l'obrerisme català. La seva desaparició — agreujada poc després amb la de Seguí — deixà que l'obrerisme català seguís altres camins que interessaven més, segurament, la reacció.

Tres mesos després Lluís Companys era elegit diputat a Corts per Sabadell, el districte de Layret. Abandonà la Mola, i la seva campanya parlamentària aconseguia que a la darrera de l'any 1920 fossin alliberats els seus ex-companys de captiveri.

Seguí tornà a Barcelona i reprenqué la seva tasca sindical. Les masses obreres el seguien com un sol home. L'obrerisme català estava pendent de la seva paraula. I després de tres intents frustrats, Seguí, com Layret, va caure sota el plom de les pistoles mercenàries dels Sindicats Lliures. Caigué una tarda cap al tard — aquell dia havia dinat i havia pres cafè amb Companys, — al carrer de la Cadena.

L'acompanyava un altre element destacat del sindicalisme, Francesc Peronas, el qual també resultà mort a conseqüència de l'atemptat.

Mort Layret, mort Seguí, Companys havia perdut els seus dos millors amics i col·laboradors. Aconseguí d'escapar de diverses "parades", i es lliurà, contra l'adversitat, amb més entusiasme que mai, a continuar l'obra dels seus malaguanyats amics. Reelegit diputat a Corts per Sabadell en lluita contra els monàrquics i els regionalistes units, alternà les seves activitats polítiques a la ciutat amb les activitats al camp. Fundà la Unió de Rabassaires — seguint les inspiracions de Layret, — i el cop d'Estat de Primo de Rivera vingué a interrompre la seva actuació. Altra vegada empresonat. Però a la presó inicià les conspiracions contra la dictadura. L'any 1928 — el mes de maig — fou cridat a París pel senyor Josep Sánchez Guerra. Es planejaren els cops de València, Ciudad Real i Barcelona, que, si bé fracassaren, foren d'una gran eficàcia revolucionària. Berenguer substituï Pri-

mo de Rivera. I en constituir-se el Govern de la segona dictadura, Lluís Companys tingué ocasió de demostrar una vegada més la seva integritat republicana, la puresa dels seus ideals. El govern Berenguer disposà la constitució dels Ajuntaments automàtics, i en virtut d'aquella disposició Lluís Companys havia de fer-se càrrec d'una regidoria a l'Ajuntament de Barcelona, però davant la sorpresa d'uns i l'admiració dels més es negà — cas únic a Catalunya i potser a Espanya — a acceptar el càrrec. Allò li valgué l'enrobustiment del seu prestigi de republicà auster i d'home íntegre.

Poc temps després Lluís Companys tornava a la presó...

El 14 d'abril del 1931

El govern Berenguer convocà eleccions municipals per al 12 d'abril. Companys, amb una clara visió del moment, es disposa a organitzar l'Esquerra amb les restes del partit republicà català del qual ell era el cap visible,

i amb aquesta finalitat fou convocada la Conferència d'Esquerres que tingué lloc al Foment Republicà de Sants. Lluís Companys veia aquelles eleccions que convocava Berenguer com un mitjà positiu de continuar l'obra revolucionària de tota la seva vida. Francesc Macià decidí d'acudir a la Conferència amb els elements que li eren addictes. Lluís Companys — que en aquells moments, com en tants d'altres, — era perseguit, assistí d'incògnit a les reunions, i fins arribà a assistir als plens, amagat del públic, però sense deixar de donar en cap ocasió la seva opinió orientadora. Amb Companys i Macià assistiren a la Conferència, Marcellí Domingo, Lluhí i Vallèsca i altres elements destacats del republicanisme català.

Acció Catalana fou l'únic grup polític catalanista republicà que no acudí a la convocatòria. Anà sola a les eleccions amb la bandera administrativa, mentre l'Esquerra i Companys hi anaren amb la bandera política, i el poble, a l'hora de votar — després de set anys

d'abstenció forçosa — es decantà decididament a favor de l'Esquerra, que sense organització, sense diners, gairebé podríem dir sense candidatures, s'endugué les majories d'una manera absoluta i sensacional.

Dos dies després Lluís Companys, que havia promès que la victòria de l'Esquerra significaria l'enderrocament del règim monàrquic, va anar a l'Ajuntament a complir la paraula donada al poble. No cal que relatem amb minuciositat aquell moment històric, perquè és conegut prou i perquè l'expliquem amb tota mena de detalls en altres obres publicades anteriorment ¹. El fet és que Lluís Companys proclamà la República al migdia del 14 d'abril. Moments després, Macià s'apoderava del Palau de la Generalitat, i l'esclat revolucionari de Catalunya s'escampava arreu d'Espanya amb la rapidesa d'un regueró de pólvora.

El Borbó fugí vergonyosament. L'eufòria

1 Vegeu *Amb els braços oberts i Macià*.

republicana ho envaí tot. Espanya començava una nova vida, i també la començava Catalunya, que veia en el nou règim la solució del seu plet. El catalanisme esquerrista que no creia que les reivindicacions de Catalunya poguessin ésser assolides dintre la monarquia — la qual cosa encara sostenia Cambó la vigília de les eleccions, en un article famós — pogué demostrar als incrèduls i escèptics que tenia raó. Catalunya seria autònoma gràcies a l'enderrocament del règim monàrquic...

III

LLUÍS COMPANYS, PRESIDENT DE LA
GENERALITAT

El substitut de Macià

Companys fou, en vida de Macià, la figura més destacada de l'Esquerra després de l'Avi. Amb encert remarcable ocupà durant els tres anys de República els llocs més difícils de govern. Fou alcalde de Barcelona les primeres hores del nou règim; ocupà el Govern civil de Barcelona en moments de perill i de prova, on aconseguí un remarcable prestigi; fou diputat a Corts i diputat al Parlament de Catalunya. Durant la discussió de l'Estatut — aprovat definitivament per les Corts Constituents, 314 vots contra 24, el 9 de setembre del 1932 — fou el cap de la minoria parlamentària catalana. Ocupà la Presidència del Parlament de Catalunya pel vot unànime de la Cambra. Fou ministre de Marina en un dels Governos Azaña i, finalment,

a la mort de Macià, fou elevat a la més alta magistratura de Catalunya.

Les lluites internes de l'Esquerra

Companys no era home grat a un sector determinat de l'Esquerra. Ens referim concretament al sector dit d'"Estat Català". Calgué vèncer una pila d'obstacles perquè la seva candidatura fos prèviament acceptada pel partit. Amb tot, triomfà. Però des del moment que passà a ocupar la Presidència de la Generalitat una guerra sorda començà contra ell.

És conegut l'episodi del Casal d'Estat Català del carrer de Corts, on pocs dies després d'haver-se celebrat un acte a honor del nou President, nomenat soci d'honor de l'entitat, el seu retrat, col·locat solemniament a la sala d'actes, fou tret despectivament. Molts dels qui ara diuen que sempre han estat al costat de Companys aquells dies celebraren la façcècia. Companys era acusat d'ésser poc catalanista.

El President era combatut pels elements que seguien les directrius de Dencàs. Hi hagué un moment que els partidaris de Companys i els de Dencàs es trobaren separats per un abisme considerable.

Companys es deixà endur pels qui darrera li feien una guerra a mort. I confià als seus elements més destacats càrrecs de responsabilitat i de representació. No mancà qui denuncià al President que allò podia acabar molt malament per a ell mateix, però Companys, que ho veia segurament tan bé com els qui l'advertien, no es decidí a donar el cop que calia, potser perquè la seva illusió era aconseguir la unió de les forces d'esquerra i no creia que el moment fos de restar, sinó de sumar.

Mentrestant donava les armes més formidables per a fer proselitisme als seus enemics de dintre del partit. Dencàs acaparà dues Conselleries a la mort de Joan Selves — al qual tenia jurat un odi a mort — i definitivament es quedà amb la de Governació, mit-

jà magnífic — comptant-hi la Comissaria d'Ordre Públic — per a proporcionar empleus. Resultat, que Estat Català — en part degut a la seva bandera d'intransigència nacionalista que féu seguir molta gent de bona fe, i en part també perquè era l'única manera de trobar feina els qui no en tenien — arribà a comptar amb un contingent important, fins al punt que en un moment donat controlaven no solament l'Esquerra, sinó la governació de Catalunya.

Actuació d'Estat Català

Dencàs a Governació i Badia a la Comissaria d'Ordre Públic iniciaren una ofensiva contra els elements terroristes. Aviat, però, aquesta ofensiva s'eixamplà i anà de dret contra tota força obrerista no adherida a l'Esquerra. Als calabossos de la Comissaria es repetiren les escenes del temps d'Arlegui i Martínez Anido. A l'Esquerra no mancaren elements que protestaven indignats d'aquells procediments.

Més d'una vegada ens trobàrem al Palau de la Generalitat amb comissions del partit que anaven a denunciar al President fets d'aquesta índole i a protestar-ne enèrgicament. Companys s'indignava. Cridava el Comissari, cridava el Cap dels Serveis d'Ordre Públic, cridava el Conseller de Governació... però no passava res. I els maltractes als detinguts continuaven.

Sabent això resulta encara més estranya, més grotesca, més extraordinària, l'actitud histèrica de Dencàs cridant aquella nit, des del micròfon de Governació, els homes que ell havia fet perseguir d'una manera inhumana.

Companys dimiteix la Presidència de la Generalitat.

La tivantor entre Estat Català i Companys havia arribat a un tal extrem, que a la darreria de setembre aquest darrer va trametre a Joan Casanoves, President del Parlament de Catalunya i President del Directori d'E. R., la

seva dimissió del càrrec de President de la Generalitat. Allò s'havia fet inaguantable. Les divergències cada dia eren més evidents. La indisciplina dels elements adscrits a Estat Català, més descarada i més profunda.

Va reunir-se el Directori d'Esquerra Republicana. Decididament s'anava a la separació. Estat Català seria un altre partit dintre la coalició. Sembla que aquest era el criteri d'Humbert Torres.

Però les deliberacions s'allargaren més que no era d'esperar, i sense haver pres una decisió en aquest sentit, arribà la crisi del Govern de Madrid, i els esdeveniments polítics es precipitaren...

Companys havia d'ésser una víctima de Dencàs, i, en definitiva, aquest triomfà. Amb poca dignitat, certament; a costa d'unes vides i d'unes llibertats; a costa de la misèria i el dol en moltes llars obreres, però triomfà. La revolta del 6 d'octubre, preparada per Dencàs i la seva gent, fou la cosa més descordada i anòmala que mai s'hagi pogut veure.

Dencàs s'havia preocupat molt d'arribar a la revolta, però no s'havia preocupat gens de la manera de fer-la triomfar. Altrament tot fa creure que no l'interessava ni el triomf de Companys ni el de les masses obreres que es llançaren al carrer. Dencàs tenia un odi a mort a l'un i als altres. I la possibilitat que el moviment no anés pel camí que ell havia somniat — cosa que va veure's ben aviat — no li aconsellà altra cosa que boicotejar-lo i desertar.

Nova etapa al Govern de Catalunya

Possessionat de la Presidència, la primera tasca a la qual va dedicar-se Companys fou la d'unir les forces catalanes d'esquerra. Havia estat una de les darreres voluntats del President Macià, i Lluís Companys tingué la sort i l'encert de dur-la a la pràctica amb relativa rapidesa. Cal dir, només, que el dia 14 de gener — tretze dies després de la seva elecció — les esquerres coaligades triomfaven magníficament a les eleccions municipals. Catalunya,

sota la presidència de Lluís Companys, plantava cara a la reacció dretista que s'havia iniciat a la República. El Govern de concentració d'esquerres catalanes inicià seguidament la seva tasca d'acord amb els postulats del 14 d'abril. Va presentar-se al Parlament de Catalunya, el dia 5 de gener. Lluís Companys digué: “*El nou Govern sabrà i voldrà governar*”; “*Catalunya defensarà, costi el que costi, les seves llibertats*”.

Aquella victòria de les esquerres catalanes desmoralitzà la Lliga, que aprofità un pretext pueril per a decidir la seva retirada del Parlament de Catalunya. En aquells moments els diaris i els homes de la Lliga havien dipositat tota llur confiança en Gil Robles i les dretes espanyoles. “*No hi ha motiu — deien i repetien — de temença. Les dretes espanyoles respectaran l'Estatut.*” El dia 31 de gener, Lluís Companys, des del banc vermell, requerí els diputats de la Lliga: “*Si no ho fan així — digué referint-se a la necessitat de reintegrar-se a llurs escons — serà una covar-*

dia, una deserció o una plataforma política inadmissible.”

Conseqüències de les eleccions generals del novembre.

El febrer s'inicià agitat. Cada dia les coses de la República presentaven un aspecte més pessimista. El Govern Lerroix trontollava. El dia 7 el senyor Companys digué: “*Nosaltres som ací per defensar la República, una República democràtica i liberal, parlamentària, no infectada per monàrquics ni per gent sospitosa, ja que això no seria una República. No volem monarquia ni l'esperit de la monarquia. La República ha d'ésser dirigida per republicans autèntics.*” Cap a fi de mes, després d'haver efectuat el senyor Companys un viatge a Madrid, quedà plantejada la crisi total al Govern de la República. Sortien del Govern Lerroix uns ministres el republicanisme dels quals els feia incompatibles amb el caire que prenia la governació de l'Estat. Declarada la crisi, re-

buda a Catalunya amb una enorme expectació, car es preveia el perill de lliurar el poder a les dretes, tradicionalment enemigues de Catalunya, tingueren lloc a Barcelona manifestacions antifeixistes, i el cap de la minoria catalana d'esquerra senyor Santaló declarà que "*donar el poder a unes dretes que no són republicanes constituiria un veritable cop d'Estat*". El dia 3 de febrer quedà constituït el nou Govern Lerroux. Sortiren Lara, Martínez Barrio i Pareja. Entraren Salazar Alonso, Marraco i Madariaga. Evidentment, la solució era transitòria. No resolía res. Persistia l'amenaça dretista...

El dia 8 el Parlament de Catalunya es reuní per tractar de diversos aspectes d'interès autonòmic. En sessió secreta la Cambra s'ocupà de la resposta que calia donar a la consulta feta pel Tribunal de Garanties sobre la immunitat parlamentària dels diputats de Catalunya. Els diputats de la Lliga, invitats expressament pel President, no acudiren a la Cambra. Aquesta, però, seguia la seva tas-

ca. Acabava la discussió de la Llei de Contractes de Conreu i aprovà, aquells dies, la Llei de Cooperatives.

L'acte de salvatgisme d'uns descastats que la nit del dia 13 profanaren la tomba del President Macià donà lloc a un acte de desgreuge del poble de Catalunya que aconseguí una grandiositat emocionant. El dia 22, el Parlament de Catalunya aprovava definitivament la Llei de Contractes de Conreu, que donà lloc a les següents paraules del President Companys: *"El Govern, en el terreny de la Llei, ajudarà constantment les legítimes aspiracions de la classe treballadora."* I aquestes altres: *"Desitjaria que en reprendre's les tasques parlamentàries els escons de la Lliga no fossin buits."*

Mentrestant el Govern de Madrid continuava la seva obra de reculada. Es féu públic el projecte de llei de restabliment de la pena de mort. Es preveien hores de lluita. El futur inspirava inquietud als republicans i als homes d'esquerra. Lluís Companys declara-

va un d'aquells dies: “*Mentre confiem que allà s'aclareixi el panorama, ací les forces d'esquerra hem d'assegurar el triomf amb l'obra de Govern, per tal que Catalunya sigui un exemple i un baluard.*”

La Catalunya autònoma continuava la seva obra. Es constituí el Tribunal de Cassació de Catalunya per a presidir el qual fou elegit el senyor Jaume Govern. I el dia 25 el Govern Lerroux tornava a caure estrepitosament...

Samper forma Govern

Dos dies després la crisi era solucionada d'una manera insospitada. Ricard Samper, ministre radical del Govern Lerroux, era encarregat de la formació de gabinet. La desconfiança entre els catalans s'accentuà. El dia 29 tingué lloc a Barcelona la formidable manifestació antifeixista que causà sensació arreu d'Espanya i que donà lloc al President Companys a pronunciar aquestes paraules: “*Que tothom sàpiga, que ningú no oblidi, que les*

masses ciutadanes que es manifesten no són una multitud circumstancial, sinó que és la ciutadania cívica de la democràcia catalana."

El mes de maig començaren les topades entre Catalunya i els governs de Madrid. La Lliga — sempre convençuda de l'autonomisme de Gil Robles — anuncià que presentaria al Parlament de la República una proposició declarant anticonstitucional la Llei de Contractes de Conreu votada pel Parlament de Catalunya. El Govern de la República, però, interposà el recurs pel seu compte, al Tribunal de Garanties. Mentrestant el Govern de la Generalitat decretava la vigència de la llei votada, a partir del dia 2. "*Espero — digué en aquella ocasió el President Companys — que una vegada escatides les coses i estudiades amb detenció, se'ns donarà la raó, perquè la tenim i perquè comptem amb l'assistència de l'opinió catalana que és tot el que es necessita.*" I pocs dies després, en un acte memorable a Figueres, deia: "*El problema està a veure qui arriba primer.*" La Lliga va posar-se, en aquells mo-

ments apassionants, decididament al costat de les dretes espanyoles. Com a continuació de la seva campanya persistent i diària demanant la reversió dels serveis d'Ordre Públic a l'Estat, inicià una intensa campanya contra aquella llei catalana que intentava de resoldre un problema greu al camp. La tivantor entre el Govern central, d'esperit reaccionari, i el Govern autonòmic, d'esperit esquerrista, s'anava accentuant cada dia més.

El recurs contra una llei catalana

El primer de juny el Tribunal de Garanties examinà el recurs del Govern. S'aguditzà la passió. El Govern de Madrid iniciava l'ofensiva descarada contra les prerrogatives autonòmiques. L'horitzó amenaçava tempesta. Lluís Companys digué en un acte popular: *"Per amor a la República seria capaç de tots els sacrificis. Per a mi, des de la Presidència de la Generalitat, no pot haver-hi cap amor que em permeti deixar pel camí la dignitat de Ca-*

talunya.” Els pessimismes generals no trigaren a veure's confirmats. El dia 7 el Tribunal de Garanties es pronunciava contra la competència del Parlament de Catalunya en relació amb la Llei de Contractes de Conreu. L'autonomia de Catalunya rebia un cop greu, i la Lliga s'apuntava un triomf que, per a ésser absolut, exigia el traspàs altra vegada al Poder central, dels serveis d'Ordre Públic. Era una hora transcendental. Lluís Companys deia l'endemà: *“L'error persistent dels governants de la República contra l'autonomia de Catalunya i altres aspectes de defensa i seguretat de les institucions republicanes ha produït en l'opinió pública catalana una nerviositat que cal contenir.”* Fou en aquells moments que les masses populars començaren a manifestar-se en determinades activitats. Es preveia que s'arribaria fatalment a decisions extremes, i el Govern de la Generalitat no es cansà de recomanar serenitat i disciplina — aquella serenitat i aquella disciplina de la qual algú s'havia de valer per als seus fins — en tots els actes

i en totes les seves manifestacions. Coneguda la decisió del Tribunal de Garanties, el Parlament de Catalunya es reuní el dia 11. Votà una nova llei exacta a l'anterior. La Lliga continuà la seva abstenció, però hi trameté un representant, el senyor Abadal, el qual intentà justificar l'actitud del Govern de Madrid. Lluís Companys pronuncià un enèrgic discurs d'afirmació autonòmica i republicana. La minoria d'esquerra catalana abandonà el Parlament de Madrid, seguida en la seva actitud per la minoria nacionalista basca. Mentrestant el senyor Ventosa i Calvell pronunciava un discurs dient que Catalunya no tenia raó de queixar-se i que tots els temors eren injustificats. Fou tributat un acolliment apoteòsic als diputats que tornaven de Madrid. Lluís Companys afirmà l'endemà que Catalunya podia ésser enderrocada, però no vençuda, i que faria allò que la seva dignitat manés. L'excitació popular a Catalunya anava en augment. El senyor Cambó, en una conferència pronunciada al Palau de la Música Catalana,

declarà que la Lliga havia estat la promotora del recurs presentat pel Govern, causa d'aquell malestar. Començà la guerra, sense armes, entre els dos Governos. Lluís Companys repetia un dia i un altre dia: "*El Govern de la Generalitat segueix el camí traçat sense vacil·lacions i sense deturar-se.*" El senyor Samper demanà plens poders per a legislar per decret en relació amb el problema de Catalunya...

La situació política empitjorava cada hora. El dia 4 de juliol tingué lloc al Parlament de Madrid una sessió vergonyosa. Samper aconseguí el vot de confiança. Companys comentà aquella sessió indignat amb aquestes paraules: "*Cada vegada que veig com són possibles, al cap de tres anys de República, aquests espectacles, penso en el que s'hauria pogut fer, i no es féu, el 14 d'abril.*"

Mentrestant el Govern de la Generalitat prosseguia la tasca de confeccionar el Reglament d'aplicació de la Llei discutida. L'Institut Agrícola de Sant Isidre reclamà una acció

enèrgica contra l'obra del Govern de Catalunya...

L'estiu començava sota els pitjors averanys. La Lliga continuà la seva campanya. Es plantejà a la República el conflicte dels Ajuntaments bascos, i les esquerres de Catalunya prestaren a Euzkadi llur solidaritat. A la primavera de setembre el plet entrà en una fase greu, més greu encara...

L'Institut Agrícola de Sant Isidre decidí iniciar el que podríem dir-ne l'acció directa. Organitzà una expedició a Madrid — que provocà una vaga general a la capital de la República — per demanar la immediata aplicació de mesures contra l'obra de la Generalitat. Al Palau de Justícia ocorregueren incidents d'una certa gravetat que tingueren llur inici en el mateix esperit antiautonomista i essencialment anticatalà dels homes que s'havien apoderat de la República. *“La Generalitat — digué en una nota el Conseller de Justícia — té dret a demanar la lleialtat dels funcionaris que voluntàriament són a Catalunya.”*

Això acabà de desfermar les passions. Discursos, manifestacions, declaracions de personalitats... Tot feia preveure hores difícils que s'apropaven. Cada dia la solució harmònica es veia més difícil...

L'ambient es carrega

A la fi de setembre el senyor Samper anuncià el propòsit del Govern de la República de querellar-se contra el de la Generalitat i contra el senyor Companys. A Madrid es parlà d'una possible llei limitant les atribucions del President de la Generalitat... i en aquest ambient començà el mes d'octubre que havia d'esdevenir històric. Samper dimití. Al Parlament de Catalunya el President Companys exposà la posició del Govern: "*Crec que en aquests moments no puc deixar avançar interpretacions falses que comprometin l'Estatut i l'Autonomia...*" Lerroux rebé encàrrec de formar Govern. L'entrada, temps ha prevista, dels elements de la Ceda, era un fet.

L'element obrer de Catalunya començà a donar mostres de neguit que s'accentuà amb la incorporació d'Anguera de Sojo al nou ministeri. Els moments eren d'una gravetat extraordinària. Les amenaces llançades contra Catalunya i contra la República del 14 d'abril podien ésser un fet amb la participació en el Govern dels homes de la Ceda. Cada minut la inquietud augmentava. El Govern de la Generalitat advertí a temps, però inútilment, al cap de l'Estat, del perill que significava l'entrada de la Ceda al Govern...

I en aquell ambient de passió, de malestar, d'inquietud — aguditzat des de fora i des de dins per pressions diverses — arribà l'hora esperada, temuda o desitjada — no ho sabem, — però que feia temps que estava en la consciència de tothom; arribaren les jornades d'octubre, d'aquell octubre que s'anunciava portador de resolucions definitives i heroiques...

SEGONA PART

IV

COM VA CAURE LA GENERALITAT

La "Ceda" al Govern

A mitja tarda del dijous 4 d'octubre arribà a Barcelona la llista del nou Govern Lerroix. L'ambient, carregadíssim aquells dies, esdevingué tempestuós. La presència en el nou Govern dels homes de la CEDA i especialment la del senyor Anguera de Sojo, va ésser interpretada no solament per l'opinió pública esquerrista, sinó per la gran massa del poble, com una provocació. Era de preveure que s'acostaven esdeveniments greus. Els partits republicans espanyols publicaren sengles notes trencant tota relació amb les institucions. A hores d'ara encara ens deuen una explicació. Al Palau de la Generalitat augmentaren els visitants, impacients i frenètics, que consideraven inadmissible aquell estat de coses i que creien que s'havia de donar la rèplica d'una manera immediata.

La constitució del nou Govern va caure a Barcelona i arreu de Catalunya com una bomba. Era el llumí que venia a encendre el ble d'una bomba temps ha preparada. Era — aquesta fou l'apreciació general — un desafiament, una provocació, una amenaça a la qual calia sortir al pas.

Esclata la vaga general

A la matinada del divendres, quan sortíem de la impremta del diari, vam trobar-nos a la Rambla amb destacats elements dirigents de l'Aliança Obrera que, després d'haver acordat la vaga general revolucionària, començaven de posar en pràctica l'acord. Al carrer Nou de la Rambla van tancar tots els establiments habitualment oberts en aquelles hores. Els taxis es retiraven. Els primers tramvies que sortiren abandonaren el servei al primer requeriment. Les coaccions eren, més que coaccions, simples invitacions que seguidament eren ateses. Les noves que teníem d'arreu de Catalunya

eren completament favorables a la vaga. Un dels capítosts de l'Aliança Obrera va assegurar-nos que la parada seria general al cap de poques hores.

En efecte, el divendres la vaga fou absoluta. Només circularen per la ciutat autos "requisats" per l'autoritat autònoma i d'altres per l'Aliança Obrera. Els diaris suspengueren la publicació. Es deia que a la nit la ciutat quedaria a les fosques, però no fou així. Els dirigents del moviment no cregueren convenient que Barcelona quedés a les fosques, i a la nit els carrers van estar il·luminats com en plena normalitat, però mancats de l'animació i el bullici habituals. A falta de diaris, la gent escoltà les notícies que escampava la ràdio. Pel que es deia, fora de Catalunya el panorama no era menys optimista per a la revolució. La protesta contra el Govern que acabava de formar-se no podia ésser més general. La repulsa de l'opinió pública era absoluta. Decididament, la revolució havia començat. No hi havia cap altra sortida. Calia respondre a la for-

ça amb la força. A la provocació, amb la revolta.

Els elements de l'Aliança Obrera, abans de llançar-se a la vaga, havien parlamentat amb la C. N. T. per tal d'anar a una acció conjunta. La Confederació (F. A. I.) exigí com a condició prèvia per a col·laborar, la realització d'una manifestació obrera, armada, contra l'Esquerra. Aliança Obrera no acceptà. Evidentment, en bona tàctica revolucionària la proposta de la C. N. T. no podia acceptar-se. I per això la C. N. T. quedà al marge del moviment.

Dissabte al matí

El dissabte continuà la vaga. En sortir de casa em va sorprendre de veure a la façana de l'Hotel Ritz les banderes francesa i l'anglesa i, en lloc preferent, la catalana. Al migdia sortiren els sometents. Amb ells, les Joventuts addictes a Estat Català. El repartiment d'armes es feia sense cap mena de reserva, al mig

del carrer. La ciutat fou presa estratègicament. Forces de la Comissaria d'Ordre Públic amb metralladores van instal·lar-se a la Plaça de Catalunya i altres llocs cèntrics. Els elements de l'Aliança Obrera — en plena activitat revolucionària — havien requisat l'antic local del "Fomento del Trabajo Nacional" al Portal de l'Àngel, on s'installà la direcció del moviment. A les parets dels edificis fou fixat el "Butlletí" de l'Aliança Obrera — no hi havia premsa — donant notícies de la Península i propugnant la República Catalana. Els dirigents del bloc obrer estigueren a Governació i parlaren amb Dencàs. Aquest digué als comissionats que ell controlaria el moviment, i que, si triomfava, aquells qui el visitaven serien afusellats. Els comissionats, però, no s'immutaren. El moviment continuà el seu curs. La massa del poble, poc ficada en interioritats, estava al marge d'aquestes coses i veia en els individus del Sometent, els escamots, els grups de l'Aliança Obrera i les forces d'Ordre Públic tot una cosa: simplement,

la revolució. Aquesta aspiració — la de fer la revolució, la de sublevar-se contra un jou que amenaçava, la de contestar a la provocació amb la revolta — era unànimement sentida per la massa obrera i esquerrista del poble, i no s'entretenia en "petits detalls".

No havia passat res. La parada era absoluta. Hi havia una tranquil·litat relativa. Hom preveia quelcom que exactament no es sabia què era, però estava en l'ambient que aquella vaga no havia d'acabar com tantes d'altres. Era, més que una vaga, l'inici d'una revolució. I aquesta s'havia anunciat tantes vegades, que tothom tenia ganes que, per fi, anés de debò.

La protesta s'aguditza

A mitja tarda una nodrida manifestació organitzada per l'Aliança Obrera arriba a la Plaça de la República donant visques a la República Catalana. Uns comissionats puguen a visitar el President Companys. Al Palau de la Generalitat hi ha un ambient carregadís-

sim. Companys fa passar els visitants al seu despatx. Ignorem els termes de l'entrevista. Al cap d'un quart surten els comissionats. Amb ells, Companys, que els acompanya fins a la porta. Allí, en veu alta els diu:

— I ara que es dissolgui la manifestació.

Moments després, la manifestació s'ha dissolt. Companys es passeja amunt i avall del seu despatx amb les mans al darrera. Es diu que el "cop" és immediat. Es diu més, encara. Que serà a les vuit del vespre. Les emissores de ràdio, poca estona després, anuncien que el senyor Companys parlarà a les vuit del vespre. Què dirà? ¿Repetirà els seus anteriors parlaments durant la vaga recomanant ordre? És una incògnita. Més tard sabem que el que ha de dir el senyor Companys està escrit en un document. Un document que signen tots els membres del Govern i el President del Parlament de Catalunya. Però hi manca, encara, una signatura. La del senyor Dencàs, el qual es troba a Governació. El requereixen dues vegades i, a l'últim, compareix.

Companys fa l'esperada proclamació

A mesura que s'acosten les vuit del vespre el Palau de la Generalitat està més animat. Una gran gentada espera a la Plaça. A les vuit toques el President de la Generalitat, acompanyat de tots els membres del Govern, excepte el senyor Dencàs, que és a Governació, surt al balcó. Hi ha molta gent a baix a la Plaça i molta al Saló de Sant Jordi. Esclata una gran ovació. Se senten visques a la República Catalana. A l'últim es fa el silenci, i Lluís Companys ¹, a poca distància del micròfon, comença llegint: Catalans!...

Quan arriba a la frase esperada "... i proclama l'Estat Català..." una gran ovació frenètica i el xiscler esporàdic d'una dona interrompen el discurs. Companys repeteix: "... i proclama l'Estat Català dintre la República Federal Espanyola"...

1 Vegeu els textos íntegres dels discursos de Companys i Gassol a l'Apèndix d'aquest volum.

L'emoció d'aquell moment és difícil de pintar. Companys continua. La seva paraula és clara i enèrgica. Acabada la declaració històrica, Companys abandona el balcó, i el poble l'aclama. Aleshores Ventura Gassol diu unes quantes paraules. Mentre aquest parla — davant la multitud emocionada — Lluís Companys travessa el Saló de Sant Jordi enmig de les abraçades i felicitacions de tothom, que ell accepta sense el més petit gest. Pel camí, a pocs metres del balcó, topa amb un diputat de barba blanca. Aquest el felicita. I Companys, amb el rostre serè, enèrgic i suau alhora, diu simplement: Ja està fet! Ja veurem com acabarà. A veure si ara també direu que no sóc catalanista!

Les seves paraules tenen quelcom d'amarg que ens causa una gran impressió. Lentament Lluís Companys travessa el Saló de Sant Jordi, mentre Gassol acaba de parlar. De baix a la Plaça puja una remor. El públic demana que sigui hissada la bandera al balcó principal. És hissada immediatament la bandera de les

quatre barres. Se senten algunes protestes. Algú reclama que sigui la bandera amb l'estel. Hi ha uns moments d'indecisió. Però l'ordre concreta, enèrgica i categòrica del President és acatada.

I la bandera de les quatre barres és hissada moments després al balcó principal de l'Ajuntament.

El general Batet vol una hora de temps

Companys es tanca al seu despatx uns moments amb el Govern. Sembla que parla per telèfon amb el general Batet amb el qual, ens diuen, ha conferenciat a les quatre de la tarda. Aquest li demana que allò que li diu sigui per escrit. És possible que a la petició del general segueixi aquest curt diàleg:

— Us ho faré per escrit.

— Trigareu gaire?

— El temps just de redactar el document i portar-vos-el.

Poca estona després el senyor Companys

surt del seu despatx amb una carta a la mà. Crida el diputat Tauler, que és allà a l'avant-despatx. Aquest es fa càrrec de la carta i surt. Companys resta allí amb els diputats i funcionaris. Està nerviós. Però de bon tros no ho està tant com una estona abans.

La Plaça de la República resta gairebé deserta. Les portes del Palau han estat tancades i invitats a sortir tots els qui no hi tenen una missió concreta a complir. En l'ambient hi ha el convenciment que acabem de viure un moment històric que pot acabar de moltes maneres. Preocupa el que passa arreu de la Península. I, encara que ningú no gosa dir-ho, preocupa la resposta que pugui portar el diputat Tauler.

Una estona després algú ens diu confidencialment que el general ha demanat que li concedissin una hora de temps per a contestar...

Comença el tiroteig

El Govern sopà al mateix Palau, a l'avant-despatx de la Presidència. A la secretaria — és a dir, a la cambra del costat — s'improvisà una taula perquè poguéssim sopar les comptades persones que — a part dels mossos de l'Esquadra que havien iniciat la guàrdia i la vigilància de l'edifici — ens havíem quedat dins en tancar les portes del Palau.

L'Ajuntament anava a reunir-se en sessió extraordinària d'un moment a l'altre. Els telèfons de la casa no paraven un moment. De tots els indrets de Catalunya arribaven notícies optimistes. Els Ajuntaments s'adherien al nou règim i no es tenia notícia de cap incident ni intent d'oposició. Tot el que a Barcelona era inquietud era eufòria en la majoria dels pobles. El nostre sopar — dificultats materials derivades de la vaga general — trigava. Les emocions no ens havien fet perdre la gana, i l'entrada dels cambrers era esperada amb una

certa impaciència. Finalment, amb posat triomfal entrà un cambrer amb una magnífica sopera fumejant. I encara no havia servit un parell de comensals, un espetec formidable de trets va sorprendre'ns. Pel que semblava, aquells trets no eren gaire lluny d'on ens trobàvem. Més tard ho vàrem saber. Eren a la Plaça de la República. Eren també al carrer de Sant Honorat, on donaven les finestres del nostre menjador improvisat.

Què havia passat? ¿I aquella resposta del general Batet?

L'exèrcit a la Plaça de la República

El comandant Pérez Farràs entrà tot excitat. Un piquet de forces de l'exèrcit volia instal·lar-se a la Plaça de la República. Pérez Farràs es dirigí al cap de la força que arribava. Parlamentaren. Pérez Farràs donà un visca a la República Federal. El comandant Fernández Unzúe, que manava les forces de l'exèrcit, replicà amb un simple *¡Viva la República!*

Pérez Farràs invità el cap que arribava amb forces de l'exèrcit a acatar el règim que acabava de proclamar-se. L'altre respongué amb una negació i la corresponent intimidació. El foc anava a trencar-se. "Ens ho farem!", algú respongué. I moments després queia greument ferit un agent de policia de la Generalitat al carrer de Sant Honorat. Des de dalt vàrem sentir els seus crits. La batalla havia començat. El Palau — mesura previsorà — restà a les fosques. Durant una estona — enmig d'un tiroteig seguit i granejat — prosseguiren, a les fosques, les converses i les conferències telefòniques. Algú anuncià que al Centre de Dependents — heroica epepeia de la qual hem de parlar extensament — les forces de l'exèrcit s'hi feien a canonades...

Mentre els canons funcionaven...

En aquells moments, sota la impressió desagradable i tràgica d'un tiroteig cada vegada més fort i granejat, a les fosques i sentint-se

incessantment el sonar dels timbres dels telèfons, pensàrem — no sabem per quina mena d'associació d'idees — en l'espectacle de la Plaça de la República poc abans. Sentíem encara l'eco de les paraules del President Companys, els aplaudiments i els crits de la multitud, i aleshores, aquella multitud que ens havia semblat imponent i vibrant, ja no ens ho semblà tant. Recordàvem que la Plaça no s'havia omplert del tot com altres vegades. De seguida pensàvem que l'hora no era gaire a propòsit, que hi havia vaga de tramvies i de taxis i de metros. Que segurament hi havia molts milers de ciutadans que haurien vingut, però s'havien concentrat amb les armes a l'espatal·la en indrets diversos de la ciutat...

Però pensàvem també, immediatament, que en acabar els discursos del balcó la gent no s'escampà com el 14 d'abril pels carrers de la ciutat a proclamar i a victorejar el nou règim, sinó que marxà precipitadament cap a casa...

Pensàvem això, i el que passava ens angu-

niejava. No ho vàiem clar. Hom ens havia assegurat que les forces de l'exèrcit no sortirien al carrer. Que les casernes serien assaltades i que aleshores els soldats es posarien al costat de la revolució. Pensàvem això, materialment a les fosques. I — consti que no volem fer un joc de paraules — no ho vàiem gens clar.

El Govern, reunit

El Govern de la Generalitat, amb diversos diputats que es trobaven al Palau i poques persones més, abandonaren aquelles cambres fosques i hostilitzades i es traslladaren a un departament interior — cap a la banda del carrer de Sant Sever — on podria seguir-se la marxa del moviment, amb llum i amb telèfons. Els micròfons de la ràdio havien estat instal·lats en un departament proper al Saló de Sant Jordi. No hi havia altra llum que una petita bombeta invisible des de fora. El despatx ocupat pel Govern tenia les grans llànties apagades. Només cremaven els llums de

sobre la taula, que donaven un aspecte impressionant a la reunió. Lluís Companys seia, com un declarant davant del jutge, com un client a casa del seu advocat, en una cadira al mig de la cambra i davant d'una taula adés ocupada per un, adés per un altre. Aviat l'atmosfera de fum de tabac es féu irrespirable. Els telèfons no paraven de funcionar. D'allí sortien sovint quartilles escrites que travessaven apressadament la galeria gòtica — completament deserta — i eren llegides davant el micròfon...

La primera sospita

Sobtosament, inesperadament, una detonació formidable que féu trontollar tots els objectes d'aquell despatx. Algú — amb posat esperançador — exclamà:

— És el senyal?

No sabíem pas a quin senyal feia referència. Però observàrem que l'estremiment de sorpre-

sa del primer moment anà seguit d'una mena d'optimisme. Inquirírem les causes d'aquell canvi. Sentírem pronunciar uns mots: Capitania General, Drassanes...

Però l'optimisme durà ben poc. Aquella detonació que ens havia sorprès anà seguida d'una altra i una altra...

L'artilleria feia foc des del carrer de Jaume I. Els mossos de l'Esquadra, impedièn que fos emplaçada cap peça a la plaça. Però els artillers disparaven des de la cantonada de la Palma de Sant Just.

Companys féu un gest, gairebé imperceptible, que creguérem endevinar, i no ens tranquil·litza gens. Ja una estona abans, quan havien telefonat de Governació dient que venien tropes, algú replicà:

— I com és que han sortit?

I aleshores, en saber que fins els canons havien arribat a les portes de la plaça i que aquella primera detonació — que no era la que s'esperava — era simplement la primera canonada de les forces que havien d'ésser ataca-

des, una ombra de desconfiança planà en aquella cambra fosca i carregada de fum.

Pérez Farràs, a mitjanit, més excitat encara que a primera hora, entrà a la sala on hi havia el Govern. Digué que les forces de l'exèrcit només ocupaven el carrer de Jaume I. Si un centenar d'homes armats — no calia pas que fossin més — els feien foc per la banda de la Plaça de l'Àngel, ell faria sortir els mossos, i l'enemic seria copat. Estava disposat — ja ho havia demostrat — a jugar-se la vida.

Dencàs i la seva gent

Arribà un missatger. Informà que a la Rambla es passejaven tranquil·lament i ocupaven terrats i llocs estratègics uns quants centenars d'homes armats. Cop de telèfon — algun telèfon estratègic — demanant a aquells homes el servei indicat per Pérez Farràs. Algú contestà que sense ordre del conseller Dencàs no podien abandonar aquell lloc. Aquesta era la consigna que no volien trencar. Companys

disposà que es telefonés a Dencàs. Aquest res-
pongué que aquells homes no podien abando-
nar aquell lloc perquè prestaven un servei es-
pecial.

— De totes maneres, resistiu — digueren a
l'altre cap del fil; — us envio cinc-cents ho-
mes d'un altre lloc. Dintre d'un quart són on
dieu...

Continuava el tiroteig de fuselleria, i les
canonades persistien. I els cinc-cents homes
no acabaven d'arribar. Foren reclamats diver-
ses vegades:

— Ara vénen...

— Ja han sortit...

Mentrestant les forces concentrades a
l'Olympia, al Coliseum, al Novetats, al cen-
tres d'Esquerra i d'Estat Català esperaven or-
dres. I les ordres eren sempre les mateixes. No
us mogueu. Que ningú no surti sense ordre
de Dencàs. Sigui qui sigui no obeïu altres or-
dres que les de Governació.

L'Aliança Obrera a les barricades

I les hores passaven. I les forces no venien. A la capella de la Galeria gòtica, convertida en hospital de sang, hi havia tres ferits. Un agent de policia, un mosso de l'Esquadra i un paisà recollit al carrer. Els elements de l'Aliança Obrera havien pres totalment des del seu nou local improvisat a la Plaça de Santa Anna fins a la Generalitat. Allí, darrera les barricades, estaven disposats a la lluita... amb poques armes i dolentes. Cap a la matinada — i els cinc-cents homes sense arribar — un parell de xicots de l'Aliança Obrera arribaren fins al despatx on s'havia instal·lat el Govern de la Generalitat.

A la Generalitat no hi havia més armes que les dels mossos de l'Esquadra. A Governació hi havia un bon dipòsit. Armes i explosius. Però a Governació es negaren a lliurar una sola pistola. Una sola bomba. Un simple cartutx de dinamita. Miquel Badia telefonà diverses

vegades durant la nit. Digué que es trobava en un terrat de la Via Laietana, d'on no podia sortir. Més tard ens anunciaren de Governació que Miquel Badia baixava per la Via Laietana al front de forces de seguretat i Guàrdia Civil que s'havien passat a la revolució. Cada vegada ho enteníem menys.

Els mossos de l'Esquadra seguien resistint. El tiroteig era impressionant. De tant en tant una nova canonada...

El martiri de la ràdio

I les emissores de la ràdio continuaven, en aquella nit de terror, donant noves del curs de la revolta, adés del Palau de la Generalitat, adés del Palau de la Governació.

Dencàs demanava que baixessin els rabassaires de tots els indrets de Catalunya. Els deia per on havien de venir. Mentrestant, uns quants milers d'homes armats escampats per Barcelona estaven inactius i frenètics amb l'arma al coll i amb l'ordre de no moure's. Amb

l'ordre extravagant de "guardar" els centres.

Arribà una altra notícia desagradable. La Comissaria d'Ordre Públic s'havia enfonsat. No pas la materialitat de l'edifici, sinó les forces amb les quals es comptava. El Comissari no hi era. L'oficialitat es negava a secundar el moviment. Els individus, completament demoralitzats, s'havien lliurat o estaven disposats a fer-ho.

L'esfondrament de la comissaria d'Ordre Públic.

Una ordre enèrgica i contundent de Companys. Menéndez — vestit d'uniforme — era a Governació. Digué a Dencàs que l'ex-Director General de Seguretat anés immediatament a fer-se càrrec de les forces de policia. Dencàs contestà que Governació estava bloquejada i que no podia sortir ningú. Més tard sabérem que no solament no era cert el bloqueig, sinó que Menéndez ni s'assabentà d'aquella disposició; restà allí tota la nit esperant precisa-

ment una ordre, la que fos per a actuar, i hom tingué prou cura de mantenir-lo en actitud passiva. Els cops de telèfon continuaven. El capità Escofet, per ordre expressa del President, sortí a fer-se càrrec de la Comissaria, amb atribucions concretes. L'acompanyà un xicot de l'Aliança Obrera per tal que pogués salvar ràpidament i sense dificultats — Escofet vestia l'uniforme de capità — les avançades de l'Aliança. Escofet sortí a complir la seva missió amb gran serenitat i decisió.

Una estona després, comunicava telefònicament que a la Comissaria no quedava res. Tot se n'havia anat avall...

Fins la resistència dels qui volien ésser fidels a la revolució...

Com va produir-se la vaga i quina fou l'actitud del Govern de la Generalitat.

S'ha dit que la vaga general iniciada la matinada del divendres fou poc menys que decretada pel Govern de la Generalitat. Aques-

ta afirmació està totalment mancada de fonament. No és exacta. La vaga acordada per l'Aliança Obrera fou posada en pràctica contra la voluntat del Govern, que va fer tots els possibles per evitar-la. Podem assegurar-ho. El que passà fou que el Govern, en veure's desbordat, en aquest aspecte, per la massa obrera de Catalunya, que rebé l'ordre de vaga favorablement — tot i l'oposició dels elements de la C. N. T. (FAI) — cregué més interessant i convenient canalitzar aquell moviment, controlant-lo, ja que en el fons era una identificació amb la posició de la Generalitat davant l'amenaça d'un feixisme espanyol, que no pas llançar-se d'una manera suïcida i antipopular contra aquells obrers catalans — una gran majoria dels quals eren militants del partit governant — perquè això hauria significat davant del poble una traïció. El Govern de la Generalitat volia fer una revolució política. Els elements de l'Aliança Obrera perseguïen una finalitat essencialment social. Uns i altres, però, coincidien en un

punt concret: el de manifestar llur repulsa a la política espanyola feixistitzant, i per a aconseguir una fita comuna no era gens extraordinari que uns i altres creguessin que en aquells moments podien anar d'acord. Només Dencàs no degué pensar de la mateixa manera, puix que els seus esforços durant la vaga i especialment durant el curt període de revolució al carrer perseguí acarnissadament els elements de l'Aliança Obrera. Ja hem reportat com va anar l'entrevista de Governació entre el conseller i els elements de l'Aliança Obrera. Ara hem d'afegir que Dencàs donà a totes les forces que estaven a les seves ordres la consigna de fer foc sense previ avís a dos cotxes en els quals anaven, segons ell, elements "feixistes", i resultà que en aquests cotxes hi anaven els Comitès Directius de l'Aliança. Això es descobrí d'una manera casual a la Plaça de Catalunya, on fou detingut un dels esmentats cotxes... que, segons sembla, havia estat facilitat als seus ocupants a la Conselleria de Governació. Es donà el cas, doncs,

que la gran massa addicta a l'Aliança Obrera que sortí al carrer a fer la revolució fou boicotejada i perseguida per Dencàs, que no solament els negà aquelles armes que hi havia dipositades a Governació i no serviren per a res, sinó que també intentà arrabassar-los el deficient i escàs armament amb què comptaven i que s'havien proporcionat trucant de porta en porta.

Dencàs tenia un arsenal d'armes i municions a Governació i es negava a lliurar-les als revolucionaris. Deia a la Generalitat que resistissin, que enviava cinc-cents homes i donava ordre a la gent concentrada en diversos indrets de la ciutat que no es moguessin. Deia al Centre de Dependents que resistissin, i la Rambla era plena de gent armada esperant ordres...

La treva de la matinada

Però d'això i moltes altres coses hem de parlar en un altre capítol. Reprenent el fil de

la nostra narració hem de continuar a la Generalitat. A la matinada — no recordem si fou entre tres i quatre o entre quatre i cinc — hi hagué una treva. Els qui érem dintre el Palau vam creure que les forces de l'exèrcit que fins aleshores ens havien hostilitzat esperaven que es fes de dia per a reprendre l'atac. Calia prendre previsions. Ens informaren que els hidroavions de l'Aeronàutica estaven preparats per a emprendre el vol a punta de dia. Tenien ordre d'arrasar la Generalitat, l'Ajuntament i el que convingués per tal de sotmetre els rebels. Miquel Badia, que ens havia telefonat diverses vegades des d'una casa de la Via Laietana ens digué que estava bloquejat i no podia sortir d'allí. Uns petits grups de revolucionaris — un d'ells, segons sembla, capitanejat per Badia — havien intentat una acció, però no reeixiren. Mentrestant seguia la concentració d'homes armats en diferents locals requisats i centres d'Esquerra i aliats. La consigna de Dencàs — a tothom qui tele-

fonava a Governació — era la mateixa: “Tot va bé, resistiu. No us mogueu.”

I el temps passava i els avions estaven a punt de sortir...

La capitulació

Un grup d'elements d'Aliança Obrera tornà a la Generalitat. S'endugueren unes quantes pistoles i municions que, particularment, cediren gent que eren al Palau. Els moments eren d'una gran inquietud. En tot això algú — que no era precisament a la Generalitat — telefonà insinuant la conveniència d'acabar allò que era irremissiblement perdut. Qui va rebre la invitació en parlà primer, reservadament, amb dos consellers. Després, amb el President Companys, que conservava tota la serenitat i suportava els fets amb la màxima dignitat. Costà una mica de convèncer-lo, però a l'últim el Govern es tancà en un despatxet i deliberà. Es telefonà a Dencàs. Sembla que una altra persona va posar-se a l'apa-

rell. Donà la seva conformitat a l'acord de capitular que es concretaria més tard. Amb tot, la capitulació no fou immediata. Fou consultat Pérez Farràs. Morir per morir, aquest estava disposat a resistir. Estem segurs que ell i Companys coincidien en el fons, però Companys, d'acord amb la decisió del Govern, li ordenà la capitulació. Pérez Farràs es resistí. Fou un valent. Companys li demanà que ho fes per salvar la vida dels mossos de l'Esquadra que tan heroicament s'havien portat. El tiroteig va reprendre's. La batalla recomençà. Pérez Farràs volia fer un esforç desesperat. Li ho tragueren del cap. Des de quarts de dotze que Dencàs anunciava l'arribada de cinc-cents homes, i aquests no havien donat senyals de vida. El Govern — error fatal — encara creia en Dencàs i no podia sospitar que aquella gent que no venia estava precisament frenètica esperant ordres. El descoratjament guanyà terreny. “Si el poble no ve és que es desentén de la revolució.” Aquesta conclusió ningú no la va fer en veu alta, però estava en el conven-

ciment de tothom. Calia prendre una resolució ràpida. Les forces de l'exèrcit s'havien apropiat al Palau. Petaven els projectils a les portes. Allò no podia aguantar-se indefinidament...

Companys, vençut però serè, parlà amb Batet. "La Generalitat capitulava." Batet prometé benevolència que Companys refusà per a ell. "Jo — digué — sóc l'únic culpable."

Pérez Farràs — contra la seva voluntat, convençut que allò era lliurar-se al piquet d'execució — sortí a capitular. Ja era de dia. S'avisà a Governació, i Dencàs no es posà a l'aparell. Algú contestà en nom d'ell. Pérez Farràs, pocs instants després d'haver sortit tornà més excitat que mai. El Govern i amb ell tots els qui estiguérem durant la nit al Palau abandonàrem el despatx on havíem romàs fins aleshores i ens quedàrem al Saló de Sessions. Algú oferí una sortida per a fugir. Lluhí contestà que s'estimava més lliurar-se amb dignitat que fugir amb vilipendi. Fou llegida davant la ràdio — i no per Companys

com s'ha dit — la capitulació. En aquells moments, com acabem de dir, entrà Pérez Farràs. Duia la pistola a la mà. El xicot que havia fet sortir a posar la bandera blanca havia estat tirotejat i ferit greument. L'exèrcit era a les portes del Palau. Els avions havien sortit de llur base. El comandant, des de la porta, cridà a tots els qui érem allí:

— M'han ferit aquell noi! Jo no em rendixo! Que entrin! Tothom amb la pistola a la mà...!

Aquell fou per a nosaltres el moment més impressionant de la nit tràgica. Era evident que al cap de pocs minuts hi hauria una catàstrofe dintre d'aquell saló escandalosament daurat. Calgué l'ordre enèrgica de Companys — que salvà la vida d'aquells mossos de l'Esquadra — perquè Pérez Farràs, disposat a lluitar fins el darrer moment, sortís a capitular.

Les forces de l'exèrcit a la Generalitat.

A la Generalitat i a l'Ajuntament havia estat posada la bandera blanca.

Les tropes, que ja eren al vestíbul del Palau, entraren sense trobar més resistència. Al davant anava el comandant Fernández Unzúe. A l'avantdespatx de la Presidència quedarem tots presoners. El Govern, i amb ell el President del Parlament, Casanoves sortí immediatament entre dos rengles de soldats. Companys digué aquestes soles paraules:

— Demano clemència per a tothom menys per a mi. Jo em faig responsable de tot.

El micròfon que havia tingut en vetlla tot Catalunya — el micròfon de la Generalitat des del qual es comunicà la capitulació, no pas el de Governació, des del qual s'havien fet les crides més desesperades i grotesques — fou instal·lat al despatx del President. El comandant Unzúe, vermell i suat, amb veu

ronca i excitada, pronuncià aquelles paraules que recordarem tota la vida:

“¡Catalanes, buenos catalanes! Aquí, comandante jefe de las fuerzas de ocupación del Palacio de la Generalidad...”

Mentrestant al Pati dels Tarongers els mossos de l'Esquadra lliuraven les armes a l'exèrcit. Molts d'aquells homes ploraven...

Eren les sis i minuts del matí del diumenge 7 d'octubre.

Què havia passat a Governació?

Cap a l'Uruguay...

Companys, al cap del Govern, i Pi i Suñer, al cap de l'Ajuntament, es trobaren moments després al mig de la Plaça de la República. S'abraçaren molt emocionats. A peu, entre baionetes i enmig d'un intens tiroteig, foren traslladats a la Comandància de la Quarta Divisió. El general Pozas, en funcions de jutge, els prengué declaració.

Sembla que el general Batet inicià un discurs de reconvenció. Companys tallà en sec:

— Som presoners i no hem vingut, general, a sentir discursos. Feu de nosaltres el que cregueu que s'ha de fer.

Una estona després, amb autocar eren traslladats tots a bord de l'*Uruguay*. La sentinella de l'Aeronàutica Naval encara els va rebre a trets...

V

L'EPOPEIA DEL CENTRE DE DEPENDENTS

Moments d'inquietud

L'epopeia del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria constitueix una de les pàgines més dramàtiques de la revolta del 6 d'octubre, no solament perquè hi deixaren la vida homes com Jaume Comte, Manuel G. Alba i altres no tan destacats, però no menys idealistes com Amadeu Bardina, sinó per les circumstàncies especialíssimes en què es desenvolupà l'acció revolucionària dels homes refugiats en aquell local.

Dijous a la nit, és a dir, el dia 4 d'octubre, el Comitè Executiu del Partit Català Proletari la figura més destacada del qual era Jaume Comte acordà instal·lar-se, davant la imminència d'esdeveniments de caràcter revolucionari, al Centre Autonomista de Dependents. Aquesta decisió fou presa tenint en compte que l'esmentat centre controlava la

immensa majoria de la dependència mercantil de Barcelona, i degut també a l'afinitat que existia, en l'aspecte social i polític, amb la minoria d'oposició que feia poc temps dirigia els destins del Centre. Des d'allí va preparar-se la vaga dels dependents de comerç i allí es redactaren els primers fulls invitant a la paralització dels treballs encaminada a la consecució de la "República Social Catalana". De bell antuvi hi hagué una certa oposició per part d'elements dirigents del Centre a deixar que el Partit Català Proletari s'hi instal·lés, però, vençudes que foren momentàniament les dificultats, el Comitè revolucionari s'hi quedà.

Miquel Badia i Jaume Comte

El divendres a la tarda Miquel Badia es presentà al Centre de Dependents. La seva visita estava relacionada amb les gestions fetes per alguns dirigents del Centre disconformes amb l'actitud dels elements del Partit

Proletari. Anava a gestionar que el local dels dependents fos abandonat; censurà la forma amb què els elements del P. C. P. se n'havien apoderat, i demanà, finalment, per Jaume Comte, amb el qual feia temps que no es parlava. Aquest, que es trobava a la casa, comparegué. Badia li digué que el moviment revolucionari a Espanya no prenia com era d'esperar, i que, llevat d'uns petits incidents sense importància a Madrid, només hi havia revolta a Oviedo, cap on el Govern trametia grans contingents de forces de l'exèrcit. Badia sustentà el criteri que ja que Espanya no s'alçava, Catalunya havia de restar a l'expectativa. Creia que a Catalunya — on teníem un Govern d'esquerres — no podia fer-se altra cosa que prestar suport a la protesta del poble d'Espanya, però mai ésser els iniciadors d'un moviment el resultat del qual no es veia prou clar. Jaume Comte i els seus amcs insistiren en la necessitat de llançar-se al carrer, i Badia els recomanà una mica de paciència, perquè — afegí — quan fóra l'hora ja se'ls avisaria. Afe-

gí que, si arribava aquell cas, comptava amb forces suficients per a fer front, tot deixant entreveure que no confiava massa en els "escamots". Cal vigilar el moviment — continuà — per tal que no se n'aprofitin elements situats al marge de la Generalitat.

La conversa, en aquests termes, durà una bona estona. Badia — potser en el fons identificat amb el criteri dels seus contraopinants — insistí que tot el moviment havia d'ésser una cosa coordinada, que Dencàs en tenia la direcció absoluta, i acabà dient que si ell es llançava al carrer com volien fer aquells amb els quals parlava, seria immediatament desqualificat pel Govern de la Generalitat. I exclamà: Tant de bo jo em trobés a l'oposició com vosaltres! I recordà una vegada més que estava subordinat a les ordres de Dencàs. Demanà novament que fos desocupat el Centre, i mentre Jaume Comte l'acompanyava fins a la porta, Badia digué que aquella nit no havia de pasar res, que tothom podia anar a descansar. Jaume Comte l'acomiadà amb un "A re-

veure", i tot seguit dirigí una vibrant arenga als concurrents dient-los que l'optimisme era la impressió general. Que aquella nit no havia de passar res, i que amb un grup que es quedés de guàrdia al Centre durant la nit n'hi havia prou.

L'armament del Centre

Dissabte al matí, en plena vaga general, els elements del Partit Català Proletari estigueren a Governació. D'acord amb el requeriment que els havia estat fet personalment per Miquel Badia, els militants que seguien el cabdillatge de Jaume Comte havien abandonat el Centre de Dependents i s'havien instal·lat en llur local social. Hi havia uns quatre-cents homes i poques armes. Anaren a cercar-ne a Governació. No els en donaren cap, però els digueren que no es preocupessin, que quan seria l'hora ja en tindrien. Després de molts conciliàbuls i de moltes conferències, el Comitè Executiu del Partit Català Proletari deci-

dí tornar al Centre de Dependents atenent la seva situació estratègica. Allí, d'acord amb elements del CADCI, van constituir-se els grups de xoc cadascun amb una determinada missió. El Partit Català Proletari tenia unes poques armes obtingudes el 14 d'abril de 1931, insuficients per a armar tots els homes que estaven disposats a lluitar. Després de molts treballs aconseguiren que Dencàs els donés 200 cartutxos. Això, quinze Winchesters i deu o dotze pistoles era tot l'armament que hi havia al Centre de Dependents.

A dos quarts de deu de la nit Jaume Comte dirigí la paraula als homes concentrats al Centre de Dependents. Els digué que els esdeveniments es precipitaven i que irremissiblement havia de començar la lluita molt aviat. Els que restarem ací — digué — tindrem la sort d'ésser els primers d'entrar en foc. No hi ha, però, armes per a tothom. El qui no vulgui morir ací pot marxar, ja que no vull amagar que les probabilitats d'èxit per als qui es quedin són molt poques. El material

és escàs i deficient, però confiem encara que els companys de fora es recordaran de nosaltres i no ens deixaran abandonats.

Ningú no gosà abandonar el local. Calgué fer una tria, i obligatòriament hom féu sortir del local tots els qui no tenien armes, els quals es dirigiren al local del Partit en espera de l'ajut promès de Governació. Dintre el Centre només restaren uns quaranta homes quan van ésser tancades les portes.

Abans una comissió del P. C. P. i del CADCI havia estat a Governació. Mentre eren allí, Companys féu la seva històrica proclamació des del balcó de la Generalitat. Els comissionats no pogueren parlar amb Dencàs. Després passaren a visitar els diversos llocs destinats a Concentració, i arreu els digueren que sense ordre de Dencàs no podien facilitar-los homes ni armes. Només un Casal accedí a servir-los i els envià deu individus amb el corresponent armament.

L'atac al "Centre"

Poc abans de les deu un xicot destacat estratègicament en un determinat lloc de l'edifici del CADCI avisà que les forces de l'exèrcit havien sortit de les Drassanes i emplaçaven unes bateries als voltants del Centre. Immediatament es telefonà a Governació demanant instruccions. El senyor Dencàs digué que, encara que emplacessin un canó davant del Centre, ells no fessin res. Algú insinuà que allò era un suïcidi. Dencàs insistí. No feu res. En tot cas enviaré reforços. No temeu. Però, sobretot, no dispareu fins que us donin aquesta ordre...

Mentrestant un grup de soldats es destacaren i trucaren a la porta del Centre. De dins no respongueren. Insistiren amb més violència. La mateixa resposta. Aleshores intentaren d'obrir per la força, i, mentre ho feien, a la Plaça del Teatre sonà una formidable descàrrega de fuselleria. Entre les tropes concen-

trades davant del Centre hi hagué una mica de sorpresa i també una mica de pànic. Els oficials contingueren els soldats posant-se al davant, i immediatament començà el foc contra l'edifici del Centre, especialment contra la seva porta. Funcionaren les ametralladores, i els ocupants del Centre contestaren a l'atac amb foc de fuselleria i pistola. Les bateries funcionaren. Contra l'edifici on hi havia la Comandància de Sometents — cent metres més avall del Centre — i contra el Centre. Les tropes aconseguiren d'obrir la porta del CADCI. Per dues vegades les forces de l'exèrcit que intentaven apoderar-se del local foren rebutjades. El bombardeig continuà sense parar. A la part alta de l'edifici dos dels defensors del CADCI havien caigut ferits. Manuel G. Alba (ferit mortalment per la metralla) i Amadeu Bardina, amb dues ferides de fusell. Hom insistí demanant ajut a Governació. Aquells reforços promesos no arribaven. Mancaven homes, però, sobretot mancaven armes i municions. "Resistiu, envio reforços." Aquesta

fou la resposta a cada cop de telèfon. Mentrestant el temps passava. Les municions s'esgotaven i els reforços no venien. I l'exèrcit seguia enèrgicament el seu atac.

La mort de Jaume Comte i Manuel G. Alba

Al vestíbul del Centre — ja molt endins de l'edifici — va caure ferit un soldat. Jaume Comte digué que calia recollir aquell ferit i portar-lo a dintre de l'edifici. Ningú no volgué sortir. Era suïcidar-se. Anar a recollir aquell pobre soldat era pagar-ho amb la vida. I digueren a Comte que no es preocupés, que aquell soldat era ben mort. Comte insistí. “No és mort. Encara es mou.” I quan, per convèncer-se'n, va descobrir-se d'on estava resguardat, una granada dels atacants el ferí greument. Tan greument, que deixava d'existir una estona després sense el més petit crit, sense la mínima queixa. Va morir destroçat per la metralla.

La mort de Comte, ocorreguda a primera

hora de la nit, impressionà enormement tots els qui eren dintre del Centre. Però la batalla continuà. Manuel G. Alba, agonitzant, preguntava per Comte — ignorant de la seva sort — i morí convençut que no li havia passat res.

A les quatre del matí — després de les repetides demandes — els reforços promesos no havien arribat. L'exèrcit entraria al local d'un moment a l'altre. Les municions s'esgotaven per moments. Calia prendre una decisió. I hom decidí abandonar la casa per la part del darrera. I així va fer-se. Mentre uns quants mantenien el foc fins el darrer minut, tots els altres companys anaven desfilant. S'endugueren els ferits — entre ells Amadeu Bardina, que morí pel camí — i intentaren endur-se Jaume Comte i Alba. Això, però, no fou possible. El trasllat dels dos cadàvers era en aquells moments molt difícil. I per això quan entraren les tropes els trobaren allí, lligats a unes posts. Llurs companys havien improvisat una llitera, però llur intent fracassà

davant les dificultats de l'evacuació. El moment d'abandonar els dos estimats companys fou dolorosíssim per als fugitius. Comte tenia damunt d'ells un gran prestigi. Amb tot, impressionà més la mort de Manuel G. Alba. Aquell morí a les onze de la nit. Alba, en canvi, ferit a primera hora, morí moments abans d'abandonar el local els seus companys, després de sofriments horribles que impressionaven més encara per la serenitat i per la dignitat amb què els resistí.

Ací acabà l'epopeia del Centre de Dependents. Desfeta la façana de l'edifici per la metralla, desfets els dos homes més prestigiosos d'aquell grup de revolucionaris, els qui s'havien defensat heroicament durant tota la nit, fugien a punta de dia amb els ferits al coll a través dels edificis veïns. Havien estat batuts. Havien deixat en la lluita unes vides estimades. Però tenien el convenciment d'haver-se portat amb la màxima dignitat.

Quan, al darrer minut, algú intentà la darrera prova i demanà novament auxili a Gover-

nació, la reposta de tota la nit va repetir-se com si fos l'eco de respostes anteriors: Resistiu, envio reforços.”

Però les tropes ja havien travessat el vestíbul i escales amunt anaven a apoderar-se de l'edifici...

El qui per darrera vegada havia demanat auxili a Governació penjà amb ràbia l'auricular, tot dient les seves darreres paraules:

— Sou uns fills de puta!

VI

DOS NOMS, DOS HOMES

Manuel G. Alba

Manuel G. Alba, Jaume Comte. Heus aquí dos noms que han passat a la història. Dos homes. Dos temperaments. Un mateix esperit de sacrifici. Van caure la nit del 6 d'octubre, sota la metralla, al Centre de Dependents. Trobaren la mort en la lluita. Llurs noms algun dia serviran de bandera. Van caure com uns herois perquè no podien caure d'altra manera.

Manuel G. Alba era un home desconegut per les grans masses. Era un patriota anònim cent per cent. El recordem d'haver-lo vist algunes vegades al Cafè de la Rambla, on sempre arribava amb uns quants llibres sota el braç, amb posat tímid i amb uns ulls brillants darrera els vidres. Parlava poc perquè no parlava mai perquè sí. Els amics l'estimaven i el respectaven.

Fill de pare andalús i de mare catalana, Manuel G. Alba tenia trenta vuit anys quan va caure per sempre més. Havia nascut a Valls. La Gran Guerra l'atrapà a Marsella, on cursava els estudis de perit químic, que hagué d'interrompre. En tornar a Catalunya se sentí endut per un sentiment nacionalista abrandat. Durant la dictadura fou un dels primers conspiradors que es reunien a la Llibreria Italiana, amb Sandiumenge i altres amics. Fundà un periòdic clandestí — de caràcter nacionalista — que es titulava *La cadena*. Fou element d'enllaç entre els exiliats de França i els catalans d'ací. La nit de l'intent conegut amb el nom de Prats de Molló fou detingut al seu domicili, juntament amb dos familiars seus, per haver estat interceptat un telegrama comprometedor en el qual se li anunciava la imminència del cop. Estigué en aquella ocasió trenta dies incomunicat i després es passà dos mesos a la Presó Model de Madrid. Militant sempre de partits catalanistes, ingressà al Bloc Obrer i Camperol per

creure que aquells no responien exactament als seus sentiments. Ingressà després al Partit Català Proletari. Alba era un xicot inquiet. En tots els moments de perill, sabé acudir al lloc que li assenyalaren. Llavors de l'intent de Galan i García Hernández, Alba anà al Prat — amb la gent de Jaume Comte — per a col·laborar a l'intent.

Manuel G. Alba era home d'una gran cultura. Era, però, per damunt de tot, un nacionalista convençut, i tot — intelligència, treball i, darrerament, la vida — ho posava al servei de Catalunya. Durant una bona temporada es dedicà a editar. Les edicions *Arc de Barà* — biblioteca d'un gran interès polític i social — foren obra seva. Fundà — en la seva dèria de catalanitzar-ho tot — la primera Guia Catalana de Ferrocarrils. Era, amb relació a l'idioma, un gran erudit, i Mestre Fabra el considerava com el seu millor alumne, a l'extrem que — Alba tenia els títols de mestre i de perit químic, aquest darrer obtingut a Terrassa — li havia confiat els cursos superiors

de català de l'Associació Protectora de l'ensenyança catalana, i no hauria trigat a tenir una càtedra a la Universitat, car en les oposicions de professor de la Generalitat aconseguí el número u. La mort l'atrapà en plena confecció d'un Diccionari de barbarismes catalans que feia per indicació de Pompeu Fabra.

La vida d'Alba fou exemplar en tots els aspectes. Se cita d'ell, com a exemple, que, molt jove encara — era abans de la dictadura, — havia fet testament deixant tot el que pogués tenir a l'hora de la seva mort, a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per a la fundació d'institucions culturals. Darrera l'ideal — no pas darrera la política, perquè Alba no fou mai polític — va perdre una part de la seva salut i els béns materials que posseïa.

Era casat. Estimava la seva muller i els quatre fillets amb veritable passió. Més d'una vegada havia dit, però, que en el moment precís que el cridessin estava disposat a morir per Catalunya. Només ella — deia, referint-se a

Catalunya — podrà arrencar-me dels vostres braços.

El dia sis d'octubre sortí de casa seva a les tres de la tarda. Sabé que Jaume Comte i els seus amics eten al Centre de Dependents, i Alba, que sempre havia sentit un gran afecte per Comte, se n'hi anà. Hi passà tota la tarda. A les nou del vespre, davant el caire que prenien els fets, donà un cop de telèfon a la seva muller.

— No m'espereu. Per ara no passa res. Estem esperant els "veïns" del davant. Estigueu tranquils, que tot anirà bé. Fes força petons als nens."

Aquesta fou la darrera conversa que Alba tingué amb la seva muller. Poques hores després queia mortalment ferit, lluitant pel seu ideal de tota la vida. El seu sofriment no tingué límits. En tot moment, però, s'esforçà a aparentar serenitat i resignació. Preguntava per Comte amb insistència, com si la vida del seu amic i company el preocupés més que la seva. Morí després d'una agonia lenta i exem-

plar, sense saber que Comte era mort i amb la illusió que l'hora de la victòria s'acostava.

Pompeu Fabra, el seu mestre, comentà així la mort del deixeble predilecte:

— Si ell hagués pogut triar-se la mort, hauria triat aquesta...

Evidentment, Alba va morir com ell volia.

Jaume Comte

Jaume Comte era una altra mena d'home. D'una cultura inferior a Alba, era un patriota cent per cent com el seu company. Alba era un home de laboratori disposat en tot moment — com ho demostrà amb la seva mort — a sortir al carrer. Comte era exclusivament un home d'acció, un lluitador abrandat. Sense voler-lo ofendre, sinó ben al contrari, diríem que Jaume Comte era un il·luminat.

El cap del Partit Català Proletari — partit extremista en catalanisme i extremista en l'ordre social — era empordanès. La seva vida fou una vida de sacrificis per Catalunya. Algun

dia el seu nom servirà de bandera. Una bandera digna i racial. Nosaltres el veiem com el Rafael Casanova dels nostres temps. Però un Rafael Casanova autèntic. Més autèntic i amb un contingut humà, social, patriòtic, més viu, més veritable que el de l'heroi — més o menys autèntic — que té l'estàtua a la Ronda de Sant Pere.

Jaume Comte sofrí per Catalunya tota mena de martiris i privacions. I no ho diem en sentit figurat, sinó en sentit real, tràgicament real. Del famós intent de Garraf, en temps de la dictadura, ell fou acusat com el principal dirigent. En tots els moments Jaume Comte sabé mantenir-se en una actitud més digna del que, per humanitat, podia exigir-se-li. Tota la gamma de suplicis penitenciaris, tot el repertori de martiris policíacs, tots els procediments salvatges que la humanitat hagi pogut imaginar-se, foren posats en pràctica damunt d'ell. Jaume Comte ho resistí tot. Ni la policia, ni els jutges, ni el presidi no pogueren fer-lo tòrcer. La seva integritat física rebé tota

mena d'atacs. La seva integritat moral, però, fou indestructible fins a l'hora de la seva mort.

Recordem encara aquella nit tràgica i indignant a l'arribada dels presos de Garraf, acabada de promulgar l'amnistia. Una gran gentada acudí a rebre aquells nois que venien de presidi per servir un ideal. La policia es desfermà contra la multitud. I Jaume Comte, que tornava físicament desfet del penal, arribà a casa seva amb el cap badat d'un cop de sabre...

La seva vida fou això.

Quan es proclamà la República i Catalunya aconseguí el règim autonòmic, Jaume Comte podia ocupar — perquè se'ls havia ben guanyats — càrrecs d'honor i de confiança. Però Comte no transigí. No havia transigit davant els adversaris que el martiritzaven, menys podia transigir davant una promesa de tranquil·litat i benestar. I Comte continuà a l'oposició. Continuà lluitant. Sempre, però, disposat a servir qui fos que volgués servir Catalunya. I per això la nit del 6 d'octubre ocupà el seu

lloc al Centre de Dependents mentre que molts d'aquells que l'havien acusat de foll i d'abrandat restaven covardament a casa, esperant els esdeveniments i disposats, amb tota seguretat, a cotitzar-se els primers si la victòria somreia...

Jaume Comte i Manuel G. Alba restaran, després de morts, com dos exemples simbòlics. Darrera d'ells, els patriotes anònims que també caigueren. I llur mort ha de constituir un "Jo acuso" perenne per a aquells qui algun dia traficaren amb els ideals com havien traficat amb tantes coses...

VII

ELS FETS ESTRANYS DE GOVERNACIÓ

Dencàs, generalíssim

El 6 d'octubre al migdia la ciutat era presa militarment pel Sometent i les Joventuts d'Estat Català. El conseller de Governació Josep Dencàs ho anuncià prèviament al poble de Catalunya per mitjà de la ràdio fent referència a determinades actituds — *agressions i arbitrarietats* foren les seves paraules — dels elements extremistes. A les tres de la tarda abandonà la Conselleria, d'on estigué absent fins prop de les sis.

Dencàs cridà al seu despatx el general de la Guàrdia Civil i el coronel del 19 terç. Entraven al seu despatx a tres quarts de vuit i en sortien a dos quarts tocats de nou. Ignorem de què parlaren en aquella entrevista. Sabem, però, que mentre els esmentats caps eren a Governació, a la Generalitat tingué lloc la proclamació de l'Estat Català dintre la República

Federal. Immediatament després de sortir de Governació els caps de la Guàrdia Civil, Dencàs i Badia es vestiren d'uniforme. Duien camisa — aparentment de seda — color d'oliva, pantalons de caqui, bandes i unes insígnies a la màniga. També s'ha parlat d'un casc. Realment existí, però era propietat d'un funcionari que havia fet la Gran Guerra a França.

Immediatament després d'ésser coneguda per la ràdio la proclamació de l'Estat Català, uns individus — desconeguts per als habituals de la casa — col·locaren la bandera estelada al balcó. Moments després — segurament obeint ordres de la Generalitat — la bandera de l'estel fou arriada i en el seu lloc hissada la de les quatre barres com ho havia estat, de bell antuvi, a la Generalitat.

Un fet estrany

Dencàs conferencià repetides vegades amb el Govern, reunit amb caràcter permanent al Palau de la Generalitat. Abans, algú que ha-

via aconseguit d'interceptar determinades comunicacions telefòniques comunicà al conseller de Governació que entre el general Batet i un coronel d'Artilleria s'havia mantingut una conferència interesantíssima. Segons sembla, es concretaven les instruccions per a fer sortir unes bateries al carrer, s'indicava els carrers pels quals havien de passar i els llocs on havien d'ésser emplaçades. Dencàs escoltà la confidència i digué que allò no tenia cap importància. Com que, d'altra banda, havia arribat fins a Governació la notícia que el general Batet havia demanat una hora per a respondre al requeriment del senyor Companys, causà una certa sorpresa veure passar poc després pel davant de l'edifici de Governació una companyia de tropa amb música i tot. Es donà ordre que ningú no disparés. Badia i un grup de companys victorejaren la República i Catalunya des de la porta principal de l'edifici, i les tropes contestaren — una mica sorpreses — els visques. El qui havia donat la confidència de la sortida de les tropes s'alarmà. Dencàs

insistí que tot anava bé, que no calia fer cas de moltes coses. Però ben aviat els fets prengueren un caire poc agradable. Els oficials que manaven les forces d'assalt destacades a Governació intentaren abandonar el seu lloc. Els guàrdies, refets ràpidament de la sorpresa que els causava aquella actitud, els privaren el pas i els detingueren. Ho interpretaven lògicament com una deserció i portaren els oficials a presència del Conseller, el qual, digué als guàrdies que esperessin fora i entrà al seu despatx amb els oficials. Aquells moments foren d'una gran inquietud. Per fi, després d'una estona llarga, s'obrí la mampara del despatx del Conseller, i aquest, assenyalant els oficials, que ja no duïen la placa de la Generalitat, digué als qui esperaven:

— Deixeu-los passar. Que vagin a complir llur deure...

Els oficials, silenciosament, travessaren la sala, baixaren les escales i es dirigiren a la Comandància General de la Quarta Divisió. Això — ni caldria dir-ho — desmoralitzà

d'una manera extraordinària aquell contingent d'homes uniformats i armats, molts dels quals abandonaren llurs fusells i marxaren. Algú indicà a Dencàs la conveniència que els militars que eren a la casa es fessin càrrec de la gent armada que hi havia allí i que s'organitzés la defensa del Palau, per si el cas arribava. Dencàs manà que el militar de més graduació se'n fes càrrec, però Miquel Badia ja ho feia pel seu compte formant grups de nou homes a les ordres d'un anomenat caporal, i els repartí estratègicament per la casa. Els militars restaren, a partir d'aquell moment, en una actitud passiva.

La defensa de Governació

Dencàs traslladà el seu despatx a les habitacions particulars del Palau, d'on ja no sortí fins a les sis del matí. En una cambra veïna hi havia instal·lat el micròfon que funcionà contínuament. I tant!

A dos quarts d'onze, aproximadament, de

la nit Badia, amb uns pocs companys, abandonà Governació. Ja no hi tornà a posar els peus. A quarts de dues de la matinada un guàrdia d'assalt portà la nova que Badia, després d'una topada amb les forces de l'exèrcit o de la guàrdia civil — no podem precisar-ho, — es trobava assetjat en una casa de la Via Laietana. Els telèfons de Governació funcionaven sense parar. Alternaven les demandes d'auxili del Centre de Dependents i de la Generalitat. Dencàs contestava o feia contestar que resistissin, que ja enviaria reforços. Passà a la seva cabina i sortí dient que havia telefonat a diversos llocs demanant gent i que a tot arreu li contestaven que no podien sortir, que estaven assetjats. Més tard digué que ja anava gent a la Generalitat i al Centre, sense precisar d'on procedien els qui hi anaven. Només una vegada pogué concretar-se. Fou quan se sabé que Josep Badia, amb un escamot a les seves ordres, havia intentat d'arribar, sense aconseguir-ho, a la Generalitat. (Badia resultà ferit.)

De dues a quatre el tiroteig, que no havia cessat en aquells voltants, minvà considerablement. A les quatre, però, va reprendre's amb més intensitat que abans, i començà per part de les tropes, situades a una important distància, l'atac a Governació. La majoria dels qui defensaven l'edifici no havien disparat mai una arma. Totes les forces que podríem dir-ne de línia havien marxat. Amb tot, hi havia una gran provisió de material. Al despatx de Dencàs hi havia cinc-centes bombes de mà. També hi havia uns vuitanta "Winchesters" i una gran existència de municions. Durant tot el dia, no obstant, havien estat negades les armes als qui acudien a demanar-ne, militants, en llur majoria, d'Aliança Obrera.

Projectes que no es realitzen

Algú preguntà si s'havia desistit d'un projecte del qual s'havia parlat molt a Governació. La voladura de determinats edificis. Es

respongué que se n'havia desistit a la força, perquè a l'hora de dur-ho a la pràctica s'havien trobat que a Governació no hi havia dinamita.

Sembla que a mitjanit Dencàs telefonà preguntant a una determinada persona si la sortida era oberta. Li respongueren afirmativament. Més tard es pogué saber que es referia a la sortida de la claveguera per la qual havia de fugir si les coses anaven malament.

Dencàs conferencià dues o tres vegades amb la Generalitat. En deixar el telèfon una de les darreres vegades es dirigí al micròfon i féu la seva crida als comunistes, anarquistes i faistes, els quals durant tot el dia havia ordenat perseguir d'una manera implacable. Demanà auxili a aquells qui a la Comissaria d'Ordre Públic havien sofert els tractes més inhumans. Tornà a parlar amb la Generalitat. Comunicà seguidament als qui es trobaven prop d'ell que el Govern havia decidit rendir-se i preguntà què calia fer. La resposta fou unànime: fer el que ordeni el Govern. Aleshores Dencàs

tornà al micròfon i parlà per darrera, per mil·lèsima vegada. Fou quan cridà aquell *¡Viva España!* famós. Moments abans havia parlat per telèfon amb el Comissari d'Ordre Públic senyor Coll. Dencàs — potser en resposta a una justificació que degué donar-li el Comissari — digué que celebrava que s'hagués reintegrat al seu lloc; que potser havia estat una mica dur amb ell, però que, comprovada l'equivocació, el felicitava per la seva actitud, però li aconsellava que donada l'ordre pel Govern, es rendís.

La fugida de Dencàs

Pels voltants de les sis del matí, Dencàs i uns pocs més sortien per la claveguera. Quan tornaren a demanar-lo de la Generalitat, ja era fora. En travessar el pati de l'edifici els qui sortien pogueren comprovar, amb sorpresa, que hi havia més de dos-cents homes arrengherats i armats, que esperaven ordres, que havien restat inactius tota la nit. Josep Dencàs

i els seus acompanyants van anar a parar a la Barceloneta. Es refugiaren en una casa; després en una altra. Totes dues de la mateixa barriada. El dia 13 Dencàs, amb les naturals precaucions, abandonà l'amagatall i es traslladà a Sants, on romangué quatre dies més. I de Sants sortí amb un cotxe que el dugué a la frontera el dia 17 o 18 d'octubre.

Els qui quedaren a Governació, un cop desaparegut Dencàs per la claveguera, es veieren irremissiblement perduts. Era lògic de creure que les tropes, tal com havien fet a la Generalitat, entrarien a l'edifici i farien presoners tots els qui es trobessin dins. Però es trobaren amb la gran sorpresa. Ignorem de qui partí la idea i qui va decidir-se a fer la prova. El cas fou que, en grups de dos, de tres i de quatre persones, tothom pogué sortir sense cap dificultat per la porta principal. Les tropes, destacades a una certa distància, obeint lògicament una ordre, deixaren que tots, sense molestar-se ni a identificar-los, poguessin abandonar l'edifici i dirigir-se tranquil·lament allà

on els plagués. Mentrestant, a la Generalitat havien estat detinguts des del President al darrer ordenança. Fins el *sereno*. Tots, amb dues úniques excepcions: el cap de cerimonial senyor Rubí i el cap de l'escorta del President senyor Andrade. Tots els detinguts foren traslladats al *Ciudad de Cádiz*, i molts d'ells a hores d'ara encara estan pendants de procés.

A què responia aquella actitud benèvola de les tropes? ¿És que el conseller de Governació, "generalíssim" del moviment, amo d'un veritable arsenal, interessava menys que un *sereno* de la Generalitat?

Evidentment, la fugida per la claveguera podia estalviar-se.

Una conferència i una llista

Ens consta que el dia 5, vigília de la revolta, el senyor Dencàs celebrà una llarguíssima entrevista amb el secretari d'una destacada personalitat de la Lliga. Naturalment, el que es

parlà en aquella conferència només poden saber-ho els interessats.

És curiós, però, de remarcar un fet. El dia 6, l'endemà, quan tot Catalunya s'havia as-sabentat per la ràdio de la proclamació feta per Lluís Companys, aquella mateixa persona telefonà a Governació, demanà pel Conseller i es queixà iradament que les forces revolucionàries rurals s'apoderessin d'Ajuntaments governats per la Lliga.

En fer aquesta remarca no volem significar concretament res. Creiem simplement que venim obligats a dir tot allò que considerem que el dia de demà pot ajudar a una obra de justícia i de depuració de responsabilitats. I fet aquest aclariment hem d'afegir un altre detall: damunt la taula de Dencàs, quan aquest fugí, no hi deixà cap llista de noms...

Dencàs contra l'Aliança Obrera

Els elements d'Aliança Obrera havien visitat el conseller de Governació amb una certa

insistència. Estaven disposats a col·laborar a la proclamació de la República Catalana. Necessitaven armes. Però no arribaren a entendre's mai. D'armes, a Governació no n'hi havia. Aquesta era la resposta de Dencàs. I Governació era un arsenal.

Ben al contrari, durant el dia 6 Dencàs es cansà de donar ordres per tal que la gent d'Aliança Obrera fos desarmada. I de Governació va sortir com una consigna general, que àdhuc reberen de bona fe els destacaments d'Aliança Obrera, de fer foc sense avís previ contra els cotxes M. 24143 i M. 47728 que circulaven, segons Dencàs, ocupats per elements feixistes i carregats de bombes. En molts centres foren col·locades pissarres amb aquesta ordre general. En una pogué llegir-se exactament: *M. 24143 (Hispano, color negre) i M. 47728 són de F. E. reparteixen armes, porten emissores de ràdio. Deteniu-los!!!* Aquests cotxes conduïen simplement els elements dirigents d'Aliança Obrera, i això pogué descobrir-se casualment, a la Plaça de Ca-

talunya, on, gràcies a la serenitat del qui manava un grup allí destacat, els ocupants del cotxe, reconeguts ben aviat, no foren crivellats a trets per companys seus.

Per què callaren?

La nit del 6 d'octubre a Governació resta encara com una cosa confusa que algun dia caldrà aclarir. Els qui hi passaren la nit al costat de Dencàs, no se n'adonaren? I, si se n'adonaren, per què callaren?

TERCERA PART

VIII

VISIÓ GLOBAL DEL MOVIMENT

Responsabilitats

El poble, simplista i generalment ben orientat quan pensa per compte propi, ha definit, sense entrar en detalls, la responsabilitat dels homes que directament o indirectament intervingueren en els fets del 6 d'octubre. No sortirem ara nosaltres a donar-li consells. La missió que ens hem proposat en escriure aquest llibre no es pas aquesta. Volem, això sí, exposar la nostra opinió que la responsabilitat, tot i que es centri d'una manera especial en algun dels homes del moviment que no hem pas d'assenyalar, és difusa i a tothom en respon una mica. Els uns, per haver aprofitat un estat popular de protesta i de rebel·lió per a uns fins inconfessables; els altres, per haver-se deixat endur, afalagant-los fins al darrer moment, per aquells qui no volien altra cosa que ensorrar-los. Tots els homes amb repre-

sentació — amb ben poques excepcions — tenen una part de responsabilitat. Els uns, és clar, poden salvar-se'n encara amb llur gest digne a l'hora de la derrota; els altres, no.

El moviment del 6 d'octubre havia de fracassar forçosament perquè no solament no hi hagué unitat d'acció, sinó que hi hagué el desig d'ensorrar-se mútuament. Dencàs, perseguia la implantació d'un estat feixista manat per ell. Si hagués triomfat, Companys hauria fet la mateixa fi que Dencàs reservava als elements obreristes. Companys volia fer simplement una revolució política, de tendència esquerrista, humana, liberal i democràtica. Els obrers, desenganyats en part per l'actuació de molts dels homes que l'Esquerra havia elevat als càrrecs d'honor i de govern, volien fer llur revolució. I per això a l'hora decisiva de la lluita els obrers que s'havien llençat al carrer es van veure perseguits per Dencàs. Per això Dencàs deixà que la Generalitat s'ensorrés donant ordres concretes a la seva gent de no actuar fins que ell ho manés. Tot plegat, un

episodi lamentable a costa dels ciutadans anònims que ara es podreixen a les presons, que es moren de gana, que serviren de conillets d'índia d'un experiment que podia donar resultats òptims i acabà en catàstrofe.

Dencàs i Badia

No conceptuem Miquel Badia en el mateix pla que Dencàs. No sabem quina hauria estat la seva actitud si hagués triomfat el "seu moviment", encara que ens la imaginem. Però la nit del 6 d'octubre Badia no fou un traïdor, no fou un sabotejador del moviment. Fou, això sí, un mal dirigent, un home que ho confià tot a la seva valentia personal; que si posà la seva vida en perill no serví de gran cosa. A l'hora de depurar responsabilitats qui les hagi de depurar, Badia no pot ésser jutjat en un mateix pla que Dencàs. Malgrat la nostra disconformitat en determinades actituds seves, malgrat el seu fracàs com a dirigent de la revolució, creiem en la seva bona fe — equi-

vocada o no — i en el seu catalanisme íntegre que li féu cometre alguns errors. Badia estava disposat a donar la vida per l'ideal. No tots els seus companys poden afirmar el mateix.

Estem segurs que Badia degué sentir en el fons de la seva ànima la mort de Jaume Comte, tot i les diferències ben conegudes que els separaven. En canvi, testimonis de Governació asseguruen que Dencàs, en assabentar-se de la mort del lluitador, no féu la més petita manifestació de sentiment. Sembla que el preocupava el planxat de la camisa d'uniforme o la manera de col·locar-se la corretja de generalíssim.

El que caldrà saber

Però no totes les responsabilitats han de limitar-se a aquests dos homes. Són més extenses. Caldrà que tots els homes amb representació expliquin quina fou llur actitud abans i durant aquella nit. Caldrà que diguin el que van fer en aquella ocasió, el que havien fet

abans i — això potser ja seria demanar massa — el que haurien fet si el moviment hagués triomfat.

Lluís Companys — n'estem certs — actua amb la màxima dignitat en el moment precís. Si alguna equivocació se li pot atribuir fou anterior al dia 6 d'octubre. Va jugar, va perdre i va pagar. Per a nosaltres això constitueix una executòria digna que el redimeix davant els nostres ulls.

Esperem, però, que quan Lluís Companys torni a lluitar al carrer — volem creure que serà aviat — voldrà ésser un cabdill d'aquella massa que volia fer la revolució i que, ultra la dignitat de Catalunya i la de la República, covava — molt lògicament — una altra aspiració: que la revolució servís per a alguna cosa més que per a canviar els noms d'alguns carrers i donar càrrecs a uns amics i canviar la façana d'uns organismes. Sabem que Lluís Companys volia anar més enllà. El seu pas per la Presidència de la Generalitat no fou, en aquest aspecte, del tot infructuós. S'havia iniciat una

obra esquerrana. La llei de contractes de Creu n'és una prova. Però tot feia creure que difícilment s'aniria més enllà. Els imponderables que dominaven dintre el partit cada dia eren més... imponderables.

La revolució fora de Barcelona

Evidentment, els fets revolucionaris del 6 d'octubre es van estendre arreu de Catalunya. El nostre report, però, es limita als fets esdevinguts a la ciutat de Barcelona, perquè tota la transcendència política del moviment depenia de l'èxit o el fracàs que la revolta aconseguís a la capital. Fora de Barcelona, amb molt poques excepcions, el moviment triomfà amb una relativa facilitat, gairebé automàticament. En alguns llocs — exemple: Sabadell, Vilanova — triomfà amb unes característiques que no eren ben bé les que volien imprimir-li els seus dirigents de la Generalitat. El fet, però, és que, fracassat, vençut el moviment a Barcelona, també fracassà automàticament

arreu de Catalunya. Amb això va demostrar-se una vegada més la responsabilitat enorme que davant la història de la nostra terra tenen i tindran sempre els homes que, de la capital estant, regeixen els destins de Catalunya.

Per aquest motiu no figura en aquest llibre la narració dels fets d'altres indrets de Catalunya. Volem, però, remarcar allò que conceptuem simptomàtic i que ha d'ésser tingut ben present en el futur: fora de Barcelona, en els llocs on hi ha nuclis obreristes importants, el moviment revolucionari anà més enllà del que volien i es proposaven els dirigents. Anà més enllà i triomfà, com hem dit abans, d'una manera relativament planera. Això vol dir que l'esperit popular aspirava a una renovació molt més ampla, molt més a fons que la propugnada des de la Generalitat.

Les esquerres espanyoles i Manuel Azaña

Tampoc no hem dedicat gaire atenció a l'actitud de les esquerres republicanes espanyoles

perquè, de fet, després de tant de temps d'afalagar-nos amb el qualificatiu de "baluard de la República", a l'hora de la lluita, en el moment de les realitzacions, les esquerres republicanes espanyoles — el lector ja pot suposar que no ens referim al proletariat asturià — van desinflar-se totalment. Ajudaren a encendre el foc amb la publicació de les famoses notes trencant amb les institucions, arran de la constitució del Govern lerrouxista-cedista. Però no passaren d'ací. Vençut el moviment, d'aquelles notes no se n'ha parlat més i han resultat foc d'encenalls.

La presència de Manuel Azaña a Barcelona aquells dies féu creure que l'ex cap del Govern tenia alguna participació en el moviment. La tarda del 6 d'octubre ens assabentàrem, amb sorpresa relativa, que el polític espanyol s'inhibia del moviment. De la declaració prestada pel mateix senyor Azaña davant la Comissió de Supplicatoris del Parlament Espanyol és interessant de reproduir el fragment que segueix:

El sábado se presentó en el hotel el señor Llubí para decirle que no podía resistir más, la presión de los elementos populares que querían asaltar la Generalidad. El señor Llubí le dió cuenta de que se pensaba proclamar el "Estat Catalá" dentro de la República Federal Española y de que el movimiento no tendría carácter separatista. Creían aquellos señores que todo iba a pasar como el 14 de abril, y que todo transcurriría en paz. Además creían que el Gobierno de Madrid transigiría y que llegarían a negociaciones.

Agrega el señor Azaña que él dijo al señor Llubí que él no era federal, como todo el mundo sabía, y que había defendido una política nacional, claramente significada, y que de ninguna manera dejaba de reconocer que un movimiento de violencia producido en Barcelona, sería considerado en el resto de España como un movimiento subversivo peligroso. Además le hizo la siguiente observación: Estoy discutiendo con usted sobre dos hipótesis: la del triunfo de ustedes y la de la

derrota. La del triunfo la admito para seguir discutiendo, pero si ustedes triunfasen se encontrarían en una posición muy difícil, pues una de las cosas más arduas que hay en el mundo, es saber administrar una victoria política. Si ustedes triunfasen, no sabrían qué hacer con su triunfo ni de su propia bandera y tendrían que empezar por decir, que los ideales en nombre de los cuales habían luchado y triunfado, no valían, y que habían sido bandera que arrojaban al día siguiente. Y ustedes comprenderán que el desprestigio de esa bandera sería fatal y acabaría con ustedes políticamente.

Sin embargo, el señor Azaña no creía en absoluto en el triunfo, pues, por el contrario, pensaba que en un plazo de dos horas el movimiento sería vencido, ya que todos los resortes del Estado funcionaban de una manera automática y normalmente.

El señor Llubí le respondió que él se había mostrado enemigo del movimiento, y el señor Azaña agrega que eso lo sabía todo el mundo

en Barcelona. Quedó muy preocupado, sobre todo al enterarse de que el Somatén había salido a la calle. Celebró una reunión con los elementos políticos de su partido en la secretaría del mismo y se levantó un acta de la que se incautó la policía, acta de la que hay copia, expedida notarialmente y que la Comisión de Suplicatorios ha unido al expediente.

Ens sembla prou eloqüent.

Manca de base per a l'èxit

El Govern de la Generalitat, doncs, es va veure forçat — empès per un moviment d'opinió popular — d'anar a la revolta sense comptar — i encara d'una manera relativa — amb més forces que les seves. Un punt que algun dia serà discutit és el de si el Govern de Catalunya va fer bé de rendir-se, esgotats tots els mitjans per a resistir, o si havia d'instal·lar-se en un altre lloc abandonant el Palau — cosa que podia fer per la part posterior — i

continuar la revolta. Des del punt de vista del Govern de la Generalitat, Companys i els seus consellers van fer bé de no fugir — se'ls oferí reiteradament — i donar per acabada la revolta. Des del punt de vista d'aquella massa obrera que s'havia llançat al carrer amb uns horitzons més il·limitats, aquella capitulació els ha de semblar evidentment precipitada. Tot depèn, repetim, de la posició de cadascú. Sigui la que sigui la conclusió, hem de reconèixer — i nosaltres en podem donar fe — que l'actitud de Lluís Companys i els seus consellers en aquell moment decisiu fou plena de dignitat.

També hem de remarcar l'actitud digna de l'alcalde Carles Pi i Sunyer. Ens consta que es podia fer desaparèixer l'acta d'adhesió al règim que acabava de proclamar Lluís Companys — amb la qual desaparició haurien desaparegut les responsabilitats dels consellers municipals — i Pi i Sunyer s'hi negà rodonament.

S'anà a la revolució possiblement sense haver-ne previst les possibilitats i les conseqüèn-

cies. Potser no hi hagué prou escrupolositat ni severitat a l'hora de confiar determinats càrrecs. Va muntar-se el moviment damunt una organització fictícia i amb unes directrius equivocades. Per tot això i per moltes altres coses podran exigir-se, evidentment, responsabilitats. Podem assegurar, però, que a la hora de la derrota els dirigents del moviment al Palau de la Generalitat saberen comportar-se d'una manera digna.

Quin era el pensament de Lluís Companys?

En un dels seus admirables articles, Antoni Rovira i Virgili, comentant els fets del 6 d'octubre, deia: "L'error cabdal de molts comentaristes d'avui és de prescindir de la greu amenaça que, d'un any ençà, es dreçava contra l'autonomia de Catalunya. Davant aquesta amenaça, la conducta dels partits catalans i dels homes de la Generalitat haurà estat hàbil o inhàbil, bona o dolenta. No és ben bé hora de discutir-ho, perquè encara no es pot

discutir amb ple coneixement de tots els fets. Però fins admetent que hi hagués hagut, almenys en certes hores, imprudència o obcecació, no és lícit a ningú de passar per alt que la causa profunda de tot va ésser sentir-se amenaçats per l'animadversió de les dretes d'Espanya. Aquest sentiment podia inspirar una tàctica o una altra. Però era un sentiment real i poderós, a vegades obsessionant i enervant."

Ens sembla tan interessant aquest fragment, que hem volgut reproduir-lo en aquest llibre. En efecte, podrà discutir-se l'encert o el desencert del moviment del 6 d'octubre. El que no pot discutir-se és que aquell moviment d'una manera o altra havia de produir-se fatalment.

¿Quin era el pensament de Lluís Companys en decidir-se a donar el cop polític? Ho ignorem. Aquesta és una incògnita que ningú sinó ell no podrà aclarir. Les persones que li són més afectes i que amb ell han conviscut llargues hores de meditació no ho han posat

en clar. En aquest aspecte Lluís Companys s'ha mantingut inexpugnable. ¿Creia en la possibilitat d'un nou 14 d'abril, pacífic i eufòric? ¿Creia, al contrari, que caldria una revolució cruenta per a assolir la victòria? ¿Creia fatalment que s'anava a perdre tot?

Fos quin fos el seu convenciment íntim, una cosa és per nosaltres descomptada. Lluís Companys no podia fer altra cosa que el que va fer. El dilema era aquest: o sublevar-se contra el caire feixistitzant que prenia la República o resignar-se a ésser desposseït violentament del càrrec pel poble de Catalunya. La seva dignitat política, els seus sentiments democràtics, l'obligaven a triar, i la tria no era difícil. O donar compliment a la voluntat del poble, o posar-se en contra d'aquesta voluntat. I Companys, amb esperit de sacrifici o amb esperances de triomfar — això no ho sabem, — va sotmetre's a la voluntat popular.

La lliçó de la derrota

La derrota del 6 d'octubre — cal reconèixer la realitat — ha de servir de lliçó. Una lliçó de la qual cal treure el màxim profit. S'ha demostrat plenament que una revolució de caràcter nacionalista, més exactament, una revolució de tipus polític, és una revolució perduda. Estem plenament convençuts que el nombre de catalans separatistes ha augmentat considerablement a partir del 6 d'octubre. Estem, però, igualment convençuts, que una nova revolució que tingués per única finalitat la proclamació d'un estat més o menys independent a Catalunya tindria menys acceptació que mai. No pot fer-se cap revolució sense comptar amb l'element obrer, que és el poble. I amb el poble, d'ara endavant no cal comptar-hi per a certes revolucions; només s'hi pot comptar per a una revolta de tipus social. Altrament, el plet de Catalunya no es resoldrà mai, ni harmònicament ni violentament, en

un règim burgès. Pot, resoldre's, en canvi, d'una manera automàtica, en un nou règim social. El catalanisme com a factor revolucionari ha deixat d'ésser un adjectiu per a esdevenir un substantiu. El 6 d'octubre una part del poble s'abstingué perquè no veia en aquell intent, purament polític, cap solució als seus problemes vitals; una altra part no pogué lluitar perquè foren sabotejats des de Governació, negant-los elements de lluita i privant-los d'actuar lliurement. En una paraula, perquè en lloc d'anar a una acció comuna, des de les altures dirigents del moviment — des del generalat — va semblar-se la desorientació i la confusió.

El 6 d'octubre Catalunya va perdre la batalla. Cal reconèixer que el partit governant fins aleshores a Catalunya havia fet, en alguns aspectes, una tasca excellent. En altres aspectes, però — i aquests aspectes aquell dia pesaren més que els altres, — l'Esquerra no havia aconseguit diferenciar-se d'altres partits burgesos. Abundaven en els seus rengles re-

presentatius els *nouveaux riches* de la política, i molts sectors obrers se'n sentien defraudats. L'Esquerra en el poder deixà d'ésser massa aviat el partit revolucionari en el qual el poble diposità la seva confiança, i els fets han demostrat que, si s'havia fet bona feina, s'havia deixat de fer-ne molta més per manca d'esperit revolucionari precisament en molts dels seus homes dirigents o representatius.

Potser això explica la preponderància que Dencàs i Estat Català adquiriren. Estat Català era una força inconformista que mantenia enlaire la bandera de la revolució, i això li valgué molts adeptes.

L'exigència de l'hora

Després cadascú ha parlat com ha volgut. Però la veritat és aquesta i no cap altra: En pronunciar aquell discurs des del balcó del Palau de la Generalitat, Lluís Companys, es rendia a l'exigència del poble, a la necessitat històrica del moment. Si les revolucions no-

més poguessin tenir explicació i només s'acceptessin com a cosa lògica quan triomfen, a la història del món hi hauria molts fets inexplicables.

Per a Lluís Companys, President de la Generalitat, home d'història revolucionari i republicà, discutit el seu catalanisme per gent d'innegable ascendent damunt les masses, era molt menys honorable deixar d'ésser President de Catalunya per repulsa del poble que l'havia elegit, que no pas sortint del Palau de la Generalitat entre les baionetes dels soldats.

Lluís Companys va rebel·lar-se perquè en aquells moments el poble li ho exigia.

El poble no fallà

Després dels fets de la nit del 6 d'octubre s'ha dit que havia caigut damunt del poble de Catalunya el pitjor dels estigmes: s'ha dit que el poble català fou covard. I això és injust. El poble que volia i exigia la revolució, no solament no pot ésser acusat de covard, sinó que

cal dir que complí dignament el seu deure. Si el moviment fracassà, la culpa no fou d'ell.

El 6 d'octubre Estat Català comptava amb un nucli importantíssim de ciutadans armats i disciplinats. Possiblement, un tant per cent d'aquells homes que la tarda i la nit del 6 d'octubre es passejaren per Barcelona amb l'arma a l'espatlla haurien fallat en un moment decisiu. La immensa majoria, però, haurien seguit i haurien actuat al carrer si qui podia fer-ho — no volem ara escatir-ho — els ho hagués ordenat. Hem dit disciplinats, i potser ho foren a l'excés. La disciplina precisament els portà a la derrota. La disciplina de no acatar altres ordres que les emanades del “generalíssim”, que mentre deia a les forces concentrades en diversos locals de la ciutat — Novetats, Coliseum, Olympia, etc. — que no donessin un pas, que es mantinguessin a l'expectativa, demanava desesperadament per ràdio, l'auxili de la gent del camp. Un detall: als llocs de concentració de forces revolucionàries no hi havia ràdio.

No, no pot acusar-se de covardia aquelles Joventuts d'Estat Català que quan sortiren al carrer amb l'arma a l'espatlla sabien el que significava. No pot acusar-se'ls de covardia, perquè la majoria d'ells — sempre hi ha excepcions — en assabentar-se a primeres hores del matí que tot estava perdut, llançaren amb ira les armes. La majoria d'aquelles Joventuts mobilitzades, haurien lluitat si se'ls hagués manat lluitar. Però se les tingué recloses, nervioses, impacients, i l'única ordre que se'ls donà, després de dir-los durant tota la nit que tot anava bé, fou d'abandonar les armes.

No, no pot ésser acusat de covardia el poble que estigué representat al Centre de Dependents. Les Joventuts d'Estat Català, que tenien armes, acataven una disciplina que els impedia obrar per compte propi. I els qui no tenien armes, com els del Centre de Dependents, com el conglomerat de l'Aliança Obrera, o lluitaren fins al límit o hagueren d'abandonar la revolta per manca de mitjans de lluita. No, el poble no pot ésser acusat. El poble

hauria respost, el poble va respondre. Els qui no respongueren foren els dirigents del moviment. I en l'aspecte bèl·lic, com que aquesta direcció anava a càrrec d'un "generalíssim", damunt seu cau la responsabilitat material del fracàs del moviment.

Responsabilitats morals i materials

Responsabilitat material. És a dir, autor material del fracàs. Perquè, de responsables morals, n'hi ha molts més. En diferents graus i amb atenuants o no, però n'hi ha molts més. Són responsables tots aquells qui en adonar-se de l'actitud del "generalíssim" no adoptaren una decisió radical, suprimint-lo, substituint-lo o, almenys, denunciant-lo.

És evident que el Govern de la Generalitat no perseguia la mateixa finalitat que els elements de l'Aliança Obrera. Però de la mateixa manera que el 12 d'abril del 1931 s'uniren a les urnes, seguint una finalitat comuna homes de les tendències més diverses, gràcies

a la qual cosa la República triomfà, el 6 d'octubre, amb una clara visió revolucionària — aquest fou també l'error de la C. N. T. — podien perfectament lluitar d'acord homes d'ideologia diversa. El cas era aconseguir l'objectiu immediat i comú. Però no fou pas així. L'afany de controlar el moviment portà la derrota. I aquest afany que abans del 6 d'octubre era un sentir — que volem qualificar de lògic — del Govern de Catalunya, la nit del 6 d'octubre esdevingué un afany personal, de megalòman, de l'home que, esdevingut generalíssim d'un exèrcit, perseguí aquells qui podien ajudar a la consecució del triomf, com, possiblement, si les coses haguessin rutllat al seu gust, hauria eliminat les més altes personalitats de la Catalunya revolucionària que, víctimes d'un error greu, li havien confiat la direcció del moviment.

No, el poble no va fallar. A Barcelona, els qui posseïen armes acataren una disciplina suïcida; els qui no estaven sota aquella disciplina no tenien armes. Durant tota la nit, per

les carreteres de Catalunya baixaren cap a Barcelona infinitat d'autocars amb gent dels pobles. Amb bones armes, els menys. Amb simples escopetes de caça i fins amb les mans al cap, els més. Tot Catalunya va mobilitzar-se. A cada crida desesperada de la ràdio s'omplia una camioneta d'homes que havien d'ésser caçats com conills a les portes de Barcelona.

El poble no va fallar. I en són una prova els caiguts en la lluita, els qui són a presidi i els qui esperen a les presons i els qui en la revolta han trobat la misèria a les llars...

El 6 d'octubre començà una revolució

Avui a Catalunya ésser catalanista no vol dir res. Ho poden ésser un reaccionari i un home d'extrema esquerra. Tots els partits polítics són catalanistes. Si no ho són, no tenen res a fer. Aquest és un plet superat col·lectivament. És perdre, doncs, el temps intentar un moviment revolucionari amb la sola bandera del catalanisme. La revolució catalana només

la poden fer els obrers, amb la bandera social, perquè són els obrers els qui somnien de debò en una Catalunya nova. Autonomia, Democràcia, Liberalisme... sí, molt bé. Però l'home que treballa i no pot viure — i no parlem dels qui no poden treballar — vol alguna cosa més.

I és en aquest sentit que creiem que s'ha d'endegar la política del futur a Catalunya. La revolta del 6 d'octubre durà poques hores. Però fou una cosa molt important. I qui oblidí això, qui cregui que es pot recomençar la feina com si no hagués passat res, va ben errat de comptes.

El dia 6 d'octubre va començar una revolució...

FI

APENDIX

Paraules pronunciades pel cap del Govern Provisional de la República senyor Niceto Alcalà Zamora el dia 26 d'abril del 1931, des del balcó principal del Palau de la Generalitat.

“¿Sabéis, ciudadanos cuál era el discurso que yo tenía preparado para Cataluña? Este: decirle que amo su libertad, devolverle aquello que es vuestro derecho bien ganado en las horas de prueba.

El Gobierno experimentará inmensa complacencia en dar a Cataluña su libertad, porque con ella, en acción conjunta con las otras regiones, florecerá la verdadera armonía y convivencia que nunca tuvieron, por culpa de los poderes tiránicos y personales.”

Discurs que redactà el senyor Oriol Anguera de Sojo i fou llegit a Madrid, davant el senyor Alcalà Zamora, pel President de la Generalitat senyor Francesc Macià, el 14 d'agost del 1931, en ocasió del lliurament del projecte d'Estatut de Catalunya.

“Señor Presidente: Venimos a poner en manos de V. E. como jefe del Gobierno de la República, el resultado del referéndum popular de 2 de los corrientes, y por mediación del Gobierno, que V. E. tan dignamente preside, a presentarlo a las Cortes Constituyentes de España.

A este acto hásele rodeado de una expectación que no debiera provocar; se le ha atribuído un carácter de que carece, y una significación muy diversa de lo que, en realidad, significa y debe y puede significar.

Por eso me interesa pedir a V. E., siempre benévolo, me permitirá, sin duda, que precise, aunque sea haciéndolo con la franca y sincera rudeza mía, el alcance genuino de este acto y de esta presentación.

Venimos aquí para realizar un acto legal; comparecemos en virtud de un decreto del Gobierno de la República, que ordenó un plebiscito celebrado éste en cumplimiento de aquel decreto, lo traemos al Gobierno para ser presentado en nombre del pueblo que lo votó a las cortes de este mismo pueblo.

No; no hemos sido, no somos, no queremos ser una legación ni una embajada. No somos embajadores que vayan a tratar en tierra extraña; no nos hemos movido de nuestro solar, y la voz que ahora oís, señores del Gobierno, es voz de hermanos.

Desde el día en que fué proclamada en España la República, en Barcelona, como en Madrid, por espontánea voluntad del pueblo, ora sola, ora hermanada con otras que constituyen con ella unidad de símbolo, ha ondeado una bandera. Y esa bandera es la de la República española. Nosotros la izamos, señores, en Barcelona antes aún que, como hecho material, fuese izada en Madrid por manos que habían tocado, como las nuestras, hierros de cárcel, y aclamada por pechos que, como los nuestros, habían respirado aires de destierro.

El señor presidente del Gobierno sabe, indudablemente, y con emoción recuerda todavía, el afec-

to inmenso, el entusiasmo nunca cansado con que fué acogida en Barcelona su presencia por lo que en sí vale, por la presentación que encarna, por el símbolo que en aquellos días constituyó, por la confianza que el pueblo tenía en él depositada. Después de siglos de incomprensión real, el pueblo podía, sin trabas, hacer llegar su voz a la más alta representación de la República española.

El advenimiento del nuevo régimen ha traído al solar de España, señor presidente, auras de libertad; mejor dicho, ha dejado de cohibir las que siempre existieron. Y desde que el Estado ha dejado de ser patrimonio de un poder que se decía hereditario, justo es que en franca armonía resuenen las voces de la familia hispánica. Santa libertad que robustece el derecho ajeno a la vez que acentúa el propio; santa libertad que a todos funde en idéntico interés, mientras éste sea noble y generoso.

La libertad, señor presidente, tiene mucho campo; regida por el Derecho, secundada por la ley, la libertad, que no existe sin el orden, no afecta solamente al individuo. El individuo aislado en sus derechos es una abstracción sin fruto. El misterio de la vida no se concibe sin una organización social que, sin perjuicio de sus componentes, se adapte a

la existencia real de cada uno. De ahí que la plena libertad de la persona física no se concibe sin la libertad de las personas morales.

Y esta es tal vez, señor presidente, la verdadera solemnidad de este acto, su principal y positiva trascendencia. Cataluña, por su tradición histórica, por el idioma que le es connatural, por su organización especial de trabajo, por su sentimiento jurídico, en una palabra, por lo que es y por lo que constituye dentro del solar hispánico, es una persona moral. En la familia de sus pueblos, es un pueblo. Y hace siglos ha propugnado siempre por hacer oír su voz. No recordemos tiempos pasados, en que todos lloramos nuestras penas.

En la paz, y con arreglo a la ley, la voz del pueblo de Cataluña ha podido ser oída al advenimiento de la República. Se expresó al proclamarla, la ratificó fraternalmente al consolidarse el régimen, le ha dado forma una Diputación elegida, la han plebiscitado sus Ayuntamientos, la ha refrendado el pueblo. Advertid, señores: el pueblo, en el noble sentido de la palabra, no una casta ni siquiera una raza, ni tampoco una variedad idiomática, sino los ciudadanos de España que habitan en Cataluña y que han hecho sentir, cada uno en su idioma, una sola proclamación. A todos se abrieron las vías

legales, a nadie se rechazó y de ella salió la expresión de su voluntad unánime, como todo lo perdurable, tan superior a las luchas de los partidos y de las tendencias que, por fuertes que sean, son, al fin y al cabo, perecederos. Al Gobierno de la República se debe la gloria de que por primera vez en España haya sido consultada, dentro de un orden jurídico, la voluntad de un pueblo, cuya voz no puede ser proferida en vano.

Aquí tenéis, pues, el Estatuto. Vedlo, y aunque puedan darse prejuicios históricos, propios de tantos siglos monárquicos; aunque puedan existir divergencias doctrinales, explicables después de haber reinado el cesarismo de reyes y el cesarismo de Estados, todos han de reconocer — así lo esperamos — la verdad profunda de lo que se dijo en Barcelona al proclamar el resultado de la votación. El sí del pueblo es doble: expresa una voluntad jurídica y, con su voluntad, la unidad fecunda de España.

Estamos seguros de que se entenderá ello como es. Voz de libertad y no de lucha, que ya pasó; ansia de armonía, hambre de fraternidad.

Que la unidad política de la República, proclamada solemnemente en este Estatuto, la queremos conseguir como resultado de una concordancia espiritual entre todos los pueblos de España, restituídos

a su libertad en un ambiente de recíproco amor y respeto, que sustituya, con mayor eficacia y con mayor dignidad, la uniformidad impuesta por el absolutismo monárquico contra la voluntad de los pueblos.

Aquí tenéis el resultado de la voluntad del pueblo de Cataluña. Os lo presentamos con todo el amor de hermanos; sólo esperamos que lo recibáis con afecto.”

Resposta del senyor Alcalà Zamora al discurs anterior.

“Puedo aseguraros la honda y sincera emoción con que en este momento os hablo. Ahora siento el orgullo de ostentar el emblema de la alta autoridad que me ha conferido el pueblo para recoger el presente documento, en el que se reúnen siglos de tradición, de sufrimientos y de anhelos y que ahora es un mensaje de libertad y de amor. Yo os saludo, viejo y noble amigo; consejeros de la Generalidad, diputados de las cinco circunscripciones catalanas, que hoy dais una realidad a lo que antes parecía una ficción, o sea el sentirse verdaderos representantes de la Patria entera, porque al sentirnos diputados de Tarragona, de Lérida, de Gerona o de Barcelona, podéis sentirnos también al mismo tiempo diputados de toda España.

Habéis tenido la atención delicadísima de que yo conociera el mensaje de vuestro presidente antes de que fuera leído en este acto. Me negué, porque esto me parecía tanto como una desconfianza y una

precaución. He preferido abandonarme a la improvisación, que es nieta lejana del estudio y de hon-
das meditaciones.

Recuerdo que muchas veces estuve en lucha y discusión con vosotros: pero me aproximaron las transacciones cuando conocí la realidad del problema y tuve la convicción de que era preciso abordarlo con respeto y delicadeza.

Y ahora entramos en una fase de serenidad y entramos en horas de meditación y de trabajo. Vamos a discutir y a concordar, con el deseo ferviente de llegar a conclusiones acertadas.

Permitidme que os diga que si todo el Estatuto, por algo milagroso, no hubiera concitado una sola crítica, yo lo habría considerado como un grave inconveniente. Me hubiera parecido un acto mecánico, un acto de resignación para aceptarlo todo. Me parece más útil que la vida fuerte y generosa de los catalanes se encuentre con otras vidas de igual fuerza y de idéntico apasionamiento.

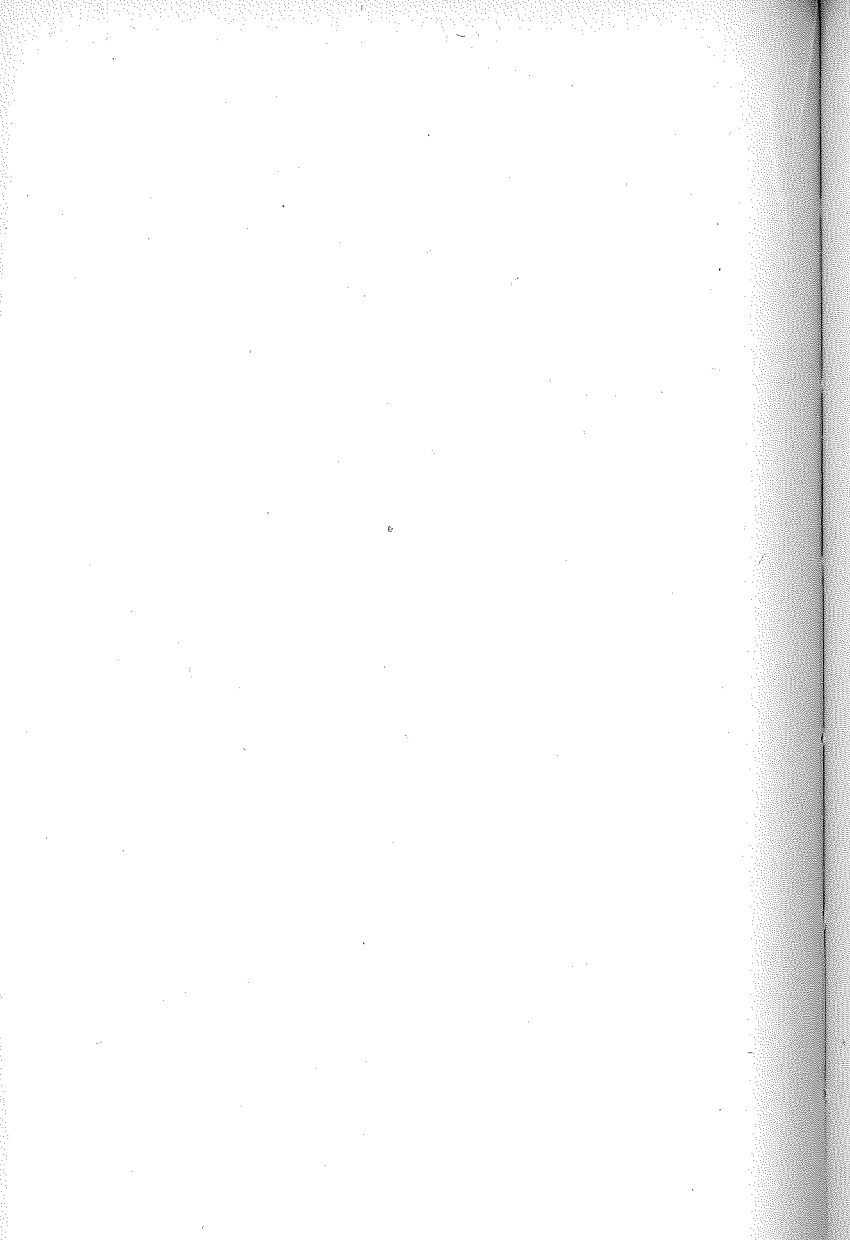
Yo os digo que he dedicado muchas horas a la meditación del Estatuto, seguro de encontrar una solución. Hay en él partes bien determinadas. Algunas de índole interior, otras que dejáis al arbitraje del presidente de la República, otra que se adapta plenamente a la Constitución y otra en la que sur-

gen discrepancias. Cuando yo hago esta distinción, mi optimismo crece. Los preceptos internos de Cataluña los respetará la Cámara y ante ellos se inclinará; los de justicia contributiva se irán concertando poco a poco; los de discrepancia, podremos resolverlos alzando la mirada y poniéndola en el ideal.

No os extrañe que en algunos puntos de la discusión surja la pasión; pero las cadenas más fuertes en la vida material son de hierro y éste se fragua en las llamas. Eso me tranquiliza. De la pasión discutidora saldrá el Estatuto catalán y la solución será acorde y satisfactoria para todos.

Cuantos augurios se hicieron desde el día 14 de abril quedaron deshechos; lo mismo aquellos trágicos de implantación de la República que aquellos otros que se hicieron cuando yo marchaba a Barcelona fiado únicamente en la hidalguía y en la caballerosidad de aquella ciudad.

Siempre salió a nuestro paso el recelo; pero yo os digo que el Estatuto saldrá de las Cortes españolas como una expresión de la libertad de Cataluña, dentro de la unidad de España, que jamás se ha sentido tan fuerte como ahora.”

Discurs pronunciat el dia 1 de gener del 1934 al Parlament de Catalunya, pel senyor Lluís Companys, després de la seva elecció a la Presidència de la Generalitat.

“Després de l’alta figura del President traspassat, no hi ha pas ningú digne de substituir-lo. És per aquesta raó que ara em sento aclaparat, davant la meua inferioritat i petitesa. Davant dels vots que m’havau atorgat estic disposat a afrontar totes les responsabilitats futures. Demano el respecte de tothom i la col·laboració de tots els elements republicans i catalanistes.

Jo, des d’ara, ja no sóc jo. No sóc l’home combatiu i apassionat. Procuraré treure de mi el millor que hi hagi a dins, per tal de fer-me digne de la vostra confiança.

Gràcies us dono per l’honor que m’heu fet. Sigui el que sigui el que ofereixi l’esdevenidor, l’únic que tinc, que és la meua vida, estic disposat a sacrificar-la per Catalunya i per la Llibertat.”

Discurs i rectificació del President de la Generalitat, senyor Lluís Companys, pronunciat el dia 12 de juny del 1934 al Parlament de Catalunya, en defensa de la Llei de Contractes de Conreu.

El senyor President de la Generalitat: Senyors diputats: Ja el senyor conseller de Justícia i Dret ha exposat les raons jurídiques que han determinat el Govern a la presentació del projecte de Llei que acaba de llegir-se, i he cregut necessari fer ús de la paraula per tal de ratificar alguns dels conceptes que ha expressat el senyor conseller de Justícia i Dret i, a més, per a fer uns breus comentaris polítics.

Cal dir en primer lloc, m'interessa afirmar, que la Llei de Contractes de Conreu respon als postulats del 14 d'abril, respon a una necessitat, però no té cap esperit de revenja, sinó un noble afany de conciliació.

L'ha discutit i l'ha aprovat un Parlament que, a excepció del senyor Romeva, estava en aquells moments integrat únicament per elements d'esquerra

que no tenien al davant l'acció fiscalitzadora de les minories conservadores i que és natural que sentís el noble impuls de deixar-se influir pels medis socials i polítics en què es mouen, però que, amb tot, van fer un text que ha merescut, en la seva part global, comentaris favorables i el respecte i la consideració de persones, i, a més, de periòdics de filiació moderada i conservadora.

Però el problema no és aquest; el problema no és l'orientació de la Llei, sinó sí en alguns punts, la Llei ha tractat matèries que no són de la seva competència, i el Tribunal de Garanties ha arribat més enllà: ens ha negat competència per a resoldre sobre aquesta matèria i, com ha dit el senyor conseller de Justícia i Dret, en els "considerands" de la sentència hi ha una concepció tan arbitrària i minimalista de l'Estatut i de la Constitució, que fins arriba a falsejar les seves pròpies essències.

Això és tan clar, que jo no trobo estrany que amb un natural impuls patriòtic d'elements que tenen creences absolutament antagòniques a les que té aquesta majoria, s'hagin sentit indignats i revoltats, perquè enfront d'un atac a Catalunya no ha d'haver-hi divisions entre els que ens sentim catalans. (Veus de molt bé, i aplaudiments.)

En canvi, m'han empenat d'estupor unes decla-

racions del cap del Govern, senyor Samper, llançant la suggerència, fent la indicació que potser si es modificaven alguns aspectes o es modificaven alguns extrems, podria haver-hi un pla d'avinença, que en aquest problema la sola paraula em cobreix de vergonya.

Però jo dic: si som incompetents en la matèria, tant si reformem alguns preceptes de la Llei com si no els reformem, cometrem de totes maneres un acte illegal i estarem, fora de la legalitat. I ja que el Tribunal de Garanties, dominat per la passió política, no ha deixat una esqueta per la qual pugui discórrer la nostra política, persistentment conciliadora, que tan mals resultats ens dona, hem presentat la Llei, la nova Llei, que és igual, amb punts i comes, a la Llei que s'havia presentat abans, per a rebre de nou la ratificació del Parlament. I si vosaltres l'aproveu, el Govern la farà complir, passi el que passi i sigui com sigui...

(Els diputats aplaudeixen a peu dret. També de les tribunes surten aplaudiments.)

El senyor President: El públic s'ha d'abstenir de fer manifestacions. Altrament, serà expulsat el qui interrompi o aplaudeixi. Pot seguir l'Honorable senyor President de la Generalitat.

El senyor President de la Generalitat: I si el Par-

lament no l'aprovés, el Govern dimitiria, perquè he de dir, encara que sigui una cosa formulària, perquè ja sé el vostre sentiment, he de dir que el Govern fa d'aquesta qüestió una qüestió de confiança.

Cal dir, per això, que l'ocorregut amb aquesta Llei és solament un episodi en les relacions que el Govern ve sostenint des de fa temps amb els últims Governos de la República. L'ofensiva a les nostres llibertats, s'ha anat produint cada dia des de tots els Ministeris amb milers d'incidències ocorregudes, i respon a una tàctica i una persistència de l'Estat, o més aviat de les influències monàrquiques que s'han apoderat de l'Estat. (Molt bé, Molt bé.)

Crec inútil registrar els fets i no comentaré tan sols el que ha passat amb el dictamen de la Comissió Mixta en relació amb els serveis de Radiodifusió, perquè tots han caigut, un a un, sobre la paciència del nostre poble, que ens diu que ja n'hi ha prou i que això no pot continuar més, perquè si això persistís, enteneu-me, si això persistís, la nostra autonomia aniria defallint de tristesa, aniria perdent el color i el caràcter per a anar darrerament a esvair-se, a enfonsar-se per la covardia o per l'estupidesa dels catalans. (Molt bé i aplaudiments.)

I això no! Perquè mereixeríem ésser declarats indignes o traïdors, i el nostre nom quedaria escrit

amb ludibri en el judici de la història de la Pàtria.
(Grans aplaudiments.)

I aquest, senyors, és el problema que no val a desvirtuar ni a desfigurar amb habilitats polítiques partidistes. És el problema de la llibertat de Catalunya que torna a estar en plet, perquè s'han apoderat de les directrius de la República i rodegem la seva estructura i arriba als seus fonaments tot l'antic de la vida política espanyola. I davant d'aquest problema, què cal fer?

La vida de la República està afeblida i la Constitució és una cosa inerta; s'han ben rescabalat els fugitius del 14 d'abril! Ens arriben de fora veus amigues i manquen a vegades aquí veus catalanes.

Jo adreço avui una salutació al noble poble de Bascònia, que ens ha tramès la seva adhesió incondicional i li dic que sempre trobaran en el nacionalistes catalans, una entusiasta reciprocitat. (Molt bé i aplaudiments.)

Jo, a més, recullo amb simpatia la veu de les Esquerres espanyoles, que han publicat un manifest a Madrid en el qual defensen el sentit autonòmic de la Constitució de l'Estat, Llei bàsica de la República.

Som, potser, els mateixos que érem el 14 d'abril, però nosaltres no els comptem, no ens cal comptar-

los. Catalunya es quedaria sola, ella sola, i enfront d'un aixecament monàrquic i centralista de totes les terres hispanes, Catalunya donaria la gran batalla, perquè nosaltres no volem morir de fàstic ni de vergonya. (Molt bé i aplaudiments.)

I ara escolteu. No som homes que ens deixem portar pels nervis ni per les exaltacions clamoroses momentànies. No. Al davant del Govern hem donat proves que sabem guardar una actitud moderada i un gest pausat, de cara sempre a les nostres creences per això; hem mantingut d'una manera inflexible l'ordre públic i ens hem enfrontat amb tots els pertorbadors. No som irreflexius i, des de la direcció del Govern, sabem adoptar aquell to ponderatiu de tàctica i d'equilibri, del saber fer, d'un polític que té una responsabilitat, per tal de conduir les ires i els antagonismes dels diferents sectors socials. No som uns insensats, però que m'escoltin tots els catalans.

Un dia, dirigida i orientada per una força política catalana, s'intentà la renovació de la vida política espanyola a base dels nostres postulats d'acatament a la voluntat del país i de la depuració de les pràctiques de Govern; però, a la sola comminació d'un representant de l'Estat decrepit, en la persona d'un governador civil que va posar les mans sobre l'es-

patlla, en una detenció simbòlica; tot i els anuncis de gestes heroiques i, després d'haver exaltat la multitud, no va passar res: va transcórrer aquell moment, donant unes carteres ministerials als qui havien organitzat aquella jornada (aplaudiments), sense cap benefici per a l'ideal catalanista ni per a la nacionalitat catalana i perquè la vida espanyola pogués anar rebolcant-se en els medis infectes en què es debatia. (Molt bé.) Un altre dia ve una dictadura, i hem de sofrir l'afront que el nét de Ferran setè ens recordi que és l'hereu de Felip V, i ens treuen, ens arrabassen la Mancomunitat i ens escombren de la Generalitat. I tampoc no passa res. A l'inrevés, els elements dirigents de la política catalana i de l'ideal heroic del catalanisme, són els últims defensors d'aquelles vils institucions. (Molt bé.)

Tot això ha passat. Ve la República i ve l'Autonomia, i dirigeix la política catalana un Govern d'esquerres, i torna a viure i ve l'agressió dintre de la República, dels laics de la Monarquia i de les hosts feixistes monàrquiques, que ja han fet penetrar llur avantguarda i que són ja a la mateixa porta.

I jo dic: si ara també, ahir com avui, abans amb uns homes i avui amb uns altres, acceptem la nova

fatalitat i la força i ens entretenim amb les joguines de l'habilitat política; si ens deixem arrabassar el que és nostre — no el que ens pertany, sols el que ha quedat pactat en l'Estatut i en la Constitució, — llavors, qui té el dret de dir que ací hi ha un sentiment nacionalista? Si el sentiment nacionalista, arreu del món i del temps, dóna herois i dóna màrtirs! (Molt bé.) On és l'amor i la fortitud de la nostra terra, quin tremp, quin alè podem donar al moviment espiritual de la nostra raça? (Aplaudiments.)

Oh!, amics: Us he de dir molt poques paraules més. Si això succeís i jo tingués la dissort de quedar amb vida, m'embolicaria en el meu menyspreu i em retiraria a casa meva, per tal d'amagar la meua vergonya com a home i per tal d'amagar també la dolor punyent de l'ànima per haver perdut la fe en els destins de la Pàtria. (Els senyors diputats ovacionen llarga estona, a peu dret, l'honorable President de la Generalitat i es senten visques a Catalunya.)

Rectificació de l'Honorable President de la Generalitat.

El senyor President: L'Honorable senyor President de la Generalitat té la paraula.

L'Honorable senyor President de la Generalitat: Sols per contestar amb dues paraules al senyor Abadal, dues paraules únicament sense voler entrar en l'examen ni en l'anàlisi de les consideracions que el representant de Lliga Catalana acaba de fer. Ens fóra molt fàcil respondre, i perquè ens fóra tan fàcil, no volem fer-ho. I sols volem dir que el Govern de la Generalitat s'adona de la responsabilitat d'aquests moments i accepta la possibilitat que per l'obcecació dels altres, no la nostra, pogués venir, dolent-nos molt, un estat de força, d'una situació influenciada pels mateixos sentiments... de la vostra monarquia borbònica. Creiem en aquesta possibilitat i admetem la possibilitat, ja difícil, però l'admetem també, que Catalunya sigui vençuda i que ens siguin arrabassades totes les llibertats; però com que els qui hi som davant hi perdrem la vida, renaixerà d'una manera triomfant la nacionalitat catalana.

Discurs pronunciat pel President Companys a Gandesa, el dia 18 de setembre del 1934.

“M'és grat de sortir de tant en tant de la lluita viva i apassionada de la ciutat per airejar els pulmons i l'esperit davant el desig renovador de les nostres encontrades. Poder constatar cada dia més viva la flama de l'ideal i veure cada dia més palès l'esperit nacionalista de la nostra sofrerta pagesia.

El Govern de Catalunya seguirà d'una manera invariable el camí que s'ha traçat, comptant amb l'ajut i l'assistència de l'opinió pública. Tots vosaltres ja sabeu els entrebancs que s'ha intentat posar a la lei de Contractes de Conreu, que no és res més que un pas endavant per a regular els pactes entre els amos de la terra i els qui la treballen. No és la reforma agrària: és un règim de menys injustícia. La Revolució va començar sobre la propietat de la terra, i acabarà en el mateix problema.

Des de el primer moment vàrem dir que la Llei a què em refereixo seria aplicada. No fa tres dies que el Parlament de Catalunya va aprovar el Reglament que la regula.

Els propietaris, doncs, hauran de subjectar-se a complir aquesta Llei, i us dic que vosaltres també. (Unes veu: Ho farem!) Inexorablement. (Més veus: Sí, sí!)

Les Lleis que tenim no satisfan les apetències renovadores del nostre esperit en l'ordre econòmic, polític i social, i cada dia les voldríem més avançades, i quan aquestes fossin realitat, en voldríem d'altres que ho fossin més, perquè el progrés és infinit. Però tenim la responsabilitat del Govern i no ens podem precipitar, per no trobar-nos en el cas d'un estat de força que ens obligués a tornar enrera, o no enfrontar-nos sobtadament amb la total estructura del món establert.

Mantindrem l'Ordre Públic. Obligarem els propietaris a complir la Llei i també sancionarem amb l'energia que calgui el abusos que puguin cometre els nostres amics. Jo no em lliuraré mai a la passió ni a la populatxeria, i tinc a orgull enfrontar-me amb els meus si aquests s'equivoquen.

Hem d'estabilitzar la consciència ciutadana per tal que es desenvolupi normalment l'estat de fet aconseguit pel Parlament de Catalunya i pel nostre Estatut, que és minvat, que hem de millorar, però que no hem de comprometre.

La política general espanyola està en un moment

de confusió. Vénen dies d'intranquillitat, potser. A mi no em fan por.

Els postulats del 14 d'abril van desaparèixer. Elements que havien hagut de fugir amb la instauració de la República, volen tornar a manar per enfonsar-nos en la indignitat i l'oprobri.

Abans perdrem la vida! (Clamorosa ovació.)

Hi ha actualment una lluita de violència, d'intriga i de forcejament per apoderar-se del Poder, i prop d'ell hi ha els enemics de la República.

Catalunya és fidel al règim estatutari, però entengui's bé: no per això hipotecarà el seu esdevenidor magnífic.

Farem honor a la nostra història i a la nostra paraula, i res ni ningú no podrà res contra Catalunya. Per això necessitem disciplina i fidelitat.

Si als dirigents els treuen, per desbordament de la passió o de la impaciència, el dret d'imposar la tàctica, ordenar els reglaments i les ofensives, donar el to i les ordres en l'oportunitat i en el lloc i sobre el terreny que creguin més adequat, ja no els queda res a fer, i més val que ho deixin. (Crits de visca Companys!)

Discurs pronunciat a les cinc de la tarda del divendres dia 5 d'octubre per l'alcalde de Barcelona, senyor Pi i Sunyer, difós per les dues emissores de ràdio.

Barcelonins: En aquesta hora en què tots els ciutadans han de sentir més forta que mai la responsabilitat de llur deure, l'Alcaldia de Barcelona, en nom de la Ciutat, i d'acord amb el Govern de la Generalitat de Catalunya, ha de dirigir-se als barcelonins per tal d'anunciar-los que han estat preses les mesures necessàries per tal d'assegurar el proveïment de la ciutat i l'exercici dels serveis públics més essencials alhora que exhortar-los per tal que prestin llur cooperació en aquesta obra de suprem interès ciutadà.

Problemes com els de proveïments, neteja, enllumenat, enterraments i altres interessen igualment tothom, perquè, en el cas d'interrompre's, serien tots els barcelonins els qui patirien del col·lapse de la vida ciutadana. És per això que l'Ajuntament, en estreta i continua col·laboració amb la

Generalitat, ha pres les mesures adients i anuncia que els mercats estaran oberts al públic a les hores de costum, que podran prestar-se normalment les operacions de venda de queviures, que es practicarà la recollida d'escombraries i conducció de cadàvers; en fi, que s'han pres i es prendran totes les mesures que calguin per tal d'assegurar l'execució d'aquestes necessitats essencials de la vida ciutadana i garantir la seguretat d'aquells qui les exercixin, en la certesa, però, que tindrà la millor garantia de llur execució en la col·laboració de tots els barcelonins.

S'ha indicat especialment a tots els pobles del voltant de Barcelona que no posin cap dificultat al pas dels carros i vehicles que transportin queviures, i particularment verdures i llet, a la nostra ciutat.

En donar aquestes notícies i fer aquesta exhortació als ciutadans de Barcelona, l'Alcaldia confia que tothom sabrà comprendre el propòsit que la inspira, i que no mancarà l'indispensable suport de la cooperació.

El matí del dia 6 d'octubre — en plena vaga general — fou fixat en diversos indrets de la ciutat, el "Butlletí" que transcrivim a continuació, per mitjà del qual, el Comitè de l'Aliança Obrera es comunicava amb el poble assabentant-lo del curs dels esdeveniments:

Barcelona, 6 d'octubre del 1934

BUTLLETÍ DE L'ALIANÇA OBRERA

REPÚBLICA CATALANA!

El moviment insurreccional del proletariat espanyol contra el cop d'Estat cedista ha adquirit en el curs del dia d'avui una extensió i una intensitat extraordinàries. Mai no s'havia vist a Espanya un alçament de tanta magnitud. Són totes les masses populars del país les que s'han aixecat irades i amb la decisió inquebrantable de lluitar sense defallir fins a la victòria. Les noves que es reben de tot el país no poden ésser més optimistes ni més encoratjadores. No hi ha ni un sol recó en el qual els treballadors no s'hagin associat a aquest movi-

ment esplèndid, que, en el moment en què escrivim aquestes ratlles, es desenvolupa victoriosament.

A Catalunya la vaga decretada per l'Aliança Obrera ha estat secundada per la totalitat de la classe treballadora. Totes les comarques catalanes estan en peu. Els elements reaccionaris, esfereïts davant la magnitud del moviment, no s'atreveixen a treure el cap.

Les circumstàncies són, doncs, extraordinàriament favorables per a la lluita victoriosa. Però, cal, en aquestes hores greus, una acció decidida i enèrgica. En aquest sentit la proclamació de la República Catalana tindrà indubtablement una influència enorme, provocarà l'entusiasme de les masses treballadores de tot el país i impulsarà vigorosament el seu esperit combatiu.

Però no es pot perdre temps. Es AVUI que cal proclamar la República Catalana. Demà potser fóra tard. Cal que les masses populars de Catalunya ho tinguin present i facin el seu deure.

Visca la vaga general revolucionària!

Visca la República Catalana!

El Comitè de l'Aliança Obrera de Catalunya

L'ALIANÇA OBRERA DECLARA LA VAGA GENERAL
REVOLUCIONÀRIA A TOT CATALUNYA

La vaga fou unànime a Barcelona

Les joventuts i militants dels partits que informen l'Aliança, que havien estat concentrades tota la nit al seus estatges respectius, es repartiren per tot Barcelona transmetent les ordres de vaga.

Primer plegaren els obrers del ram de l'aigua i del Sindicat Fabril. Immediatament s'estengué l'atur a tot Barcelona. A les nou Gràcia estava totalment parada. Les altres barriades secundaren i a mig matí tot Barcelona havia plegat. Els treballadors mercantils secundaren unànimement el moviment.

Els tramvies i autobusos semblava de primer moment que es mostraven reacis a secundar l'atur.

No obstant, davant l'acció enèrgica de les nostres comissions d'atur a les onze no circulava un tramvia ni un autoòmnibus. Calgué, però, cremar quatre tramvies i trencar bastants vidres.

A la Rambla els treballadors cremaren la premsa reaccionària de Madrid. S'aixecaren a tota la Ramblan grans fogueres que eren celebrades pel poble amb himnes revolucionaris i moris al feixisme i visques a la revolució.

A la tarda la vaga tenia un aspecte imponent i evocava la gran vaga de desembre del 1930.

Les joventuts nacionalistes han observat, enfront de la vaga, una actitud de franca simpatia.

Els empleats de telèfons i telègrafs de Barcelona han secundat unànimement la vaga. Ha estat nomenat un Comitè Revolucionari compost de membres del Sindicat. Aquests camarades tenen cura dels serveis i l'han posat a disposició de les forces revolucionàries. Mantenen a Catalunya el control de totes les comunicacions.

La imponent manifestació d'Aliança Obrera

A dos quart de sis de la tarda s'inicià, a Canaletes, una manifestació de l'Aliança Obrera.

Presidia la gran pancarta d'Aliança Obrera que era seguida d'una altra que deia "Exigim la República Catalana".

La manifestació enfilà les Rambles en direcció a la Plaça de la República. Quan el cap de la manifestació arribava prop de la Plaça encara la multitud envaïa tota la Rambla i part de la Plaça de Catalunya. Hom calcula en uns 25.000 els manifestants.

Aquests desfilaven al crit de Visca la República Catalana! i Mori Lerroux!

Des dels balcons de "La Falç" es féu objecte la manifestació d'una salutació cordialíssima i es repetiren els visques i els cants d'himnes revolucionaris.

Els obrers entraren a la Plaça de la República amb el puny enlaire.

Una Comissió passà a la Generalitat i fou rebuda pel President amb el Govern en pes.

Els delegats feren constar a Companys el desig unànime del poble de Catalunya que fos proclamada immediatament la República Catalana.

L'advertiren que si els treballadors comprenen que la revolució està en perill, l'Aliança Obrera proclamaria pel seu compte la República Catalana.

En sortir al carrer, en mig d'un silenci impressionant, els comissionats donaren compte de l'entrevista i digueren que ara més que mai cal que avui es continuï l'atur i es porti endavant el moviment fins al triomf definitiu.

La vaga ahir matí fou general a tot Catalunya. L'acord pres a la matinada pel Ple Regional de l'Aliança Obrera s'estengué per tot arreu i a primeres hores del matí tota la classe obrera catalana havia respost com un sol home al crit contra la reacció i el feixisme que havia llençat el Comitè.

Els obrers sabadellencs donaren un alt exemple d'esperit de classe, i a les quatre de la matinada, arma al braç s'havien apoderat de la població, al mateix temps neutralitzaren la guàrdia civil a la seva caserna. Constituït el Comitè Revolucionari, aquest procedí a la distribució de forces i escamparen el moviment alliberador de la classe treballadora a tots els pobles de la comarca.

Al·locució del Conseller de Governació Josep Dencàs, radiada al migdia del 6 d'octubre de l'any 1934.

“Poble de Catalunya, el Govern de la Generalitat no té cap dubte que tots esteu al seu costat i que heu de contribuir amb el vostre civisme a mantenir l'ordre. Però com que tenim notícies que elements extremistes intenten pertorbar aquest ordre, hem pres les disposicions del cas i us avisem que aquesta tarda serà presa militarment la ciutat pel Sometent Republicà de Catalunya.

Els extremistes han iniciat una agressió contra la força pública, i han comès algunes arbitriarietats, que cal evitar, per la qual cosa us demana l'ajut de tots en aquests moments de greu responsabilitat.”

Discurs pronunciat a dos quarts de dues de la tarda del 6 d'octubre pel President de la Generalitat de Catalunya i difós per les dues emissores de ràdio catalanes.

“El Govern de la Generalitat de Catalunya, davant l'expectació i la inquietud que produeix en el poble la situació general a Espanya, ha de dir: Que no li estranya aquesta expectació, però cal que no es desbordi amb aldarulls ni violències de cap mena ni amb iniciatives fora del seu comandament.

El Govern es fa càrrec de les seves responsabilitats i del seu deure, i en cada moment marcarà la direcció dels esdeveniments, amb l'assistència i la disciplina del poble, que el Govern ha de conservar, per a la millor eficiència en defensa de les llibertats de Catalunya i de les essències democràtiques de la República.

El Govern espera i confia que no es veurà en el deure d'haver d'imposar la seva autoritat, perquè la confiança que el poble li té és garantia plena de

la seva conducta. Cada dues hores i sempre que faci falta, el Govern, per mitjà de la ràdio, es comunicarà amb els ciutadans.

En el moment d'ara, el Govern demana i exigeix de tothom, que en abstenir-se d'actes i gestos que puguin pertorbar la vida de Catalunya, estigui amatent a la seva veu.

Salut, catalans!

Discurs pronunciat a dos quarts de set de la tarda, davant les emissores de ràdio catalanes per l'honorable President de Catalunya, senyor Lluís Companys.

Catalans: Repetint les indicacions que he fet quan he parlat abans, torno a recomanar i requereixo els ciutadans perquè guardin la màxima serenitat i control en aquests moments d'enorme transcendència. El Govern de Catalunya, que segueix minut per minut el moviment produït arreu de terres d'Espanya, fa el que ha de fer i farà el que calgui segons el que més convingui en cada moment, als ideals que representa, de profunda catalanitat i d'autèntic republicanisme.

Comprenem els vostres impacients anhels i recaptem la confiança del poble nacionalista i republicà de Catalunya. És necessari abstenir-se de violències que el Govern es veuria en el dolorós deure de reprimir, ni de trastorns i aldarulls que traurien eficàcia al gest que cada hora demani, de cara als postulats impresos en el fons de la nostra ànima i

a les oportunitats generals que el Govern és l'únic a poder apreciar.

Catalans: el Govern us demana altre cop serenitat i atenció. Molta serenitat i compte i extrema atenció.

Per Catalunya, per la República i per la Llibertat!

Discurs pronunciat per Lluís Companys, a les vuit i vint minuts del vespre del 6 d'octubre de l'any 1934, des del balcó del Palau de la Generalitat. El text d'aquest discurs fou acordat prèviament i degudament signat per tots els membres del Govern de Catalunya i pel President del Parlament de Catalunya.

Catalans!

Les forces monarquitzants i feixistes que d'un temps ençà pretenen de traïr la República han aconseguit llur objectiu i han assaltat el Poder.

Els partits i els homes que han fet públiques manifestacions contra les minvades llibertats de la nostra terra, els nuclis polítics que prediquen constantment l'odi i la guerra a Catalunya, constitueixen avui el suport de les actuals institucions.

Els fets que s'han produït donen a tots els ciutadans la clara sensació que la República, en els seus fonamentals postulats democràtics, es troba en gravíssim perill.

Totes les forces autènticament republicanes d'Espanya i els sectors socials avançats, sense distinció ni excepció, s'han aixecat en armes contra l'audaç temptativa feixista.

La Catalunya liberal, democràtica i republicana no pot estar absent de la protesta que triomfa arreu del país, ni pot silenciar la seva veu de solidaritat amb els germans, que, en les terres hispanes, lluiten fins a morir, per la llibertat i pel dret. Catalunya enarbora la seva bandera i crida tothom al compliment del deure i a l'obediència absoluta al Govern de la Generalitat, que, des d'aquest moment, trenca tota relació amb les institucions falsejades.

En aquesta hora solemne, en nom del poble i del Parlament, el Govern que presideixo assumeix totes les facultats del Poder a Catalunya, proclama l'Estat Català de la República Federal Espanyola, i en restablir i fortificar la relació amb els dirigents de la protesta general contra el feixisme, els invita a establir a Catalunya el Govern Provisional de la República, que trobarà en el nostre poble català el més generós impuls de fraternitat en el comú anhel d'edificar una República Federal lliure i magnífica.

El Govern de Catalunya estarà en tot moment en contacte amb el poble. Aspirem a establir a

Catalunya el reducte indestructible de les essències de la República. Invito tots els catalans a l'obediència al Govern i que ningú no desacati les seves ordres. Amb l'entusiasme i la disciplina del poble ens sentim forts i invencibles. Mantindrem a ratlla qui sigui, però cal que cadascú es contingui subjectant-se a la disciplina i a la consigna dels dirigents. El Govern, des d'aquest moment, obrirà amb energia inexorable perquè ningú no tracti de pertorbar ni pugui comprometre els patriòtics objectius de la seva actitud.

Catalans! L'hora és greu i gloriosa. L'esperit del President Macià, restaurador de la Generalitat, ens acompanya. Cadascú al seu lloc i Catalunya i la República en el cor de tots.

Visca la República i visca la Llibertat!

Paraules pronunciades pel conseller Ventura Gassol des del balcó del Palau de la Generalitat, després de fer el senyor Lluís Companys la proclamació històrica.

“Catalans! Ja heu sentit l'Honorable President de la Generalitat Lluís Companys. Les seves paraules tenen un eco històric que ens recorda que ell és digne successor de l'immortal Francesc Macià i fidel continuador de la seva història de gestes glòries i de sacrificis exemplars al servei de Catalunya, de la República i de la Llibertat.

Assistiu les forces del Govern de Catalunya i ajudeu-les a imposar l'ordre que avui més que mai és indispensable. Defenseu-lo amb paraules i amb actes, si és necessari, contra qualsevol agressió, costi el que costi i vingui d'on vingui.

Aquest moviment en defensa de la República del 14 d'abril triomfa a totes les terres d'Espanya.

La nostra Catalunya és immortal! La nostra Catalunya és invencible, però és necessari que tot el món estigui alerta per a seguir a cada moment la veu i les ordres del Govern de Catalunya.

Visca Catalunya, visca la República Federal!

Text del requeriment tramès pel senyor Lluís Companys al general Batet, després de proclamar la República Federal.

Govern de la Generalitat de Catalunya.

Excm. senyor:

Com a President del Govern de Catalunya, requereixo V. E. perquè amb la força que comanda es posi a les meves ordres per a servir la República Federal que acabo de proclamar.

Palau de la Generalitat, 6 d'octubre del 1934.

Lluís Companys.

Excm. senyor Domènec Batet, General de Catalunya.

Fragment del discurs pronunciat pel senyor Francesc Cambó al Parlament espanyol, en la sessió del dia 25 de juny del 1934.

“Desde el mes de noviembre de 1933, cuando las elecciones generales no dieron el resultado que algunos apetecían, se inició en Cataluña, en consonancia y en acorde perfecto con algunos elementos de la política general, que residen en Madrid, la campaña de que las nuevas Cortes eran Cortes anticatalanas, de que eran Cortes antiautonomistas, de que eran Cortes que derogarían el Estatuto, de que eran Cortes que agravarían y atacarían a Cataluña. Frente a esta campaña, me he levantado repetidas veces en Cataluña para decir que yo no tenía que entrar en el interior de las conciencias para afirmar que no creía que en las Cortes actuales se levantara una sola voz para pedir la derogación del Estatuto de Cataluña, para proponer atropello alguno contra Cataluña; y he afirmado más: he dicho que aun aquellos que combatieron el Es-

tatuto en las Constituyentes, en uso de un perfectísimo derecho, que le combatieron en sus propagandas electorales, habían declarado que siendo el Estatuto ley, el Estatuto debía respetarse y le respetarían escrupulosamente como respetarían todas las leyes.”

Text de la Llei de suspensió de les facultats autonòmiques de Catalunya, signada pel President de la República el dia 2 de gener del 1935.

“El Presidente de la República Española, a todos los que la presente vieren y entendieren, sabed:

Que las Cortes han decretado y sancionado la siguiente ley:

Art. 1.º Quedan en suspenso las facultades conferidas por el Estatuto de Cataluña al Parlamento de la Generalidad, hasta que las Cortes, a propuesta del Gobierno, y después de levantada la suspensión de garantías constitucionales, acuerde el restablecimiento gradual del régimen autonómico.

Art. 2.º En el período transitorio de que se habla en el artículo anterior, asumirá todas las funciones que corresponden al presidente de la Generalidad y a su Consejo ejecutivo, un Gobernador general que nombrará el Gobierno, con facultades de delegar, en todo, o en parte, las funciones atribuidas a dicho Consejo.

Al cesar el período transitorio, si antes no se hu-

biera reformado el Estatuto, el Gobierno podrá confiar su representación a un Delegado para el ejercicio, total o parcial, en Cataluña, de las funciones no atribuidas a la Generalidad.

Art. 3.º El Gobierno nombrará una comisión en el plazo máximo de tres meses, que estudie los servicios traspasados y valorados y proponga los que durante este régimen provisional deban subsistir, los que deban rectificarse y los que deben revertir al Estado, señalando, en cada cosa, las normas a que deberá sujetarse la ejecución de los acuerdos adoptados.

En todo caso, las normas referentes a los servicios de Orden Público, Justicia y Enseñanza, serán objeto de una ley.

Por tanto:

Mando a todos los ciudadanos que coadyuven al cumplimiento de esta ley, así como a todos los Tribunales y autoridades, que la hagan cumplir.

Madrid, 2 de enero de 1935. — NICETO ALCALÁ ZAMORA Y TORRES. — El presidente del Consejo de ministros.—ALEJANDRO LERROUX GARCÍA.

INDEX

	Pàgines
<i>Unes quantes paraules</i>	7

PRIMERA PART

I. Com va iniciar-se el catalanisme polític	17
II. Trenta anys de catalanisme polític.	45
III. Lluís Companys, President de la Generalitat	69

SEGONA PART

IV. Com va caure la Generalitat	93
V. L'epopeia del Centre de Dependents.	131
VI. Dos noms, dos homes	147
VII. Els fets estranys de Governació	159

TERCERA PART

VIII. Visió global del moviment	177
<i>Apèndix</i>	205

MANUELA

Novel·la del film

NOIES D'UNIFORME

per

Christa Winsloe

Traducció de l'alemany

per

Pau Cirera

MANUELA és la història d'una infantesa. Tot el drama interior de la pensionista fins a culminar en el suïcidi, és detallat minuciosament

Mirador

La novela resulta muy superior a la película

• • • • •
La obra, debido a la absoluta dignidad literaria con que está escrita, salva escollos que para plumas menos pulcras habrían resultado insalvables

La Vanguardia

5 ptes.

Preu: 5 ptes.